

Handelsminister C. N. Hauges Optegnelser 1922-37

Ved Tage Kaarsted

Handelsminister C. N. Hauge efterlod sig ved sin død nogle optegnelser og dagbogsfragmenter, som her meddeles af professor, dr. phil. Tage Kaarsted, Odense Universitet.

Christen Nielsen Hauges politiske løbebane er typisk for hin generation af arbejderpolitikere. Han blev født 1870 i en familie af småbønder og fiskere på Fur, blev håndværker (snedker) og etablerede sig i Esbjerg. Her blev han grebet af den socialdemokratiske bevægelse og gik til dens presse. 1902-20 var han redaktør af Bornholms Social-Demokrat, og som også almindeligt dengang gik han ind i politik som medlem af byrådet og 1909-10 og 1913-20 tillige af folketinget valgt i Rønne-kredsen. Sin politiske læretid udstod han definitivt som et virksomt og agtet medlem af den overordentlige kommission, der spillede en central rolle i krigstidens reguleringspolitik.

Da Emil Marott i 1920 vendte sig fra sit parti, drog Hauge til Odense som redaktør og folketingsmand for Odense 1. kreds, som han repræsenterede til sin død. Hauge skulle efter den Marottske uro holde sammen på partiet og genopbygge tilliden til det. Derfor havde han alle forudsætninger.

Da Socialdemokratiet i 1924 første gang dannede regering, var det naturligt, at Hauge blev indenrigsminister. Han var driftssikker, og i 1929 udnævntes han til handelsminister i ministeriet Stauning-Munch. Som sådan fik han gennemført en række love og ordninger, som de økonomiske vanskelige tider nødvendiggjorde. Den betydelige indsigt, han havde vundet som medlem af den overordentlige kommission og siden, kom ham som minister i høj grad tilgode. Hans sidste væsentlige indsats var gennemførelse af en valutaordning, der var påkrævet, efter at Storbritannien gik fra guld til i 1931. Alt dette var gjort med politisk talent, og der stod respekt om Hauge både i partiet og udenfor.

Som de aftrykte optegnelser viser, kom det som noget af et chok for Hauge, at Stauning ønskede hans afgang i 1935. Hauge skriver ganske vist, at han selv overvejede at gå, men rigtig nok ikke ønskede at blive

smidt ud. Den, der har været minister i ni år, kan selvfølgelig gribes af ønsker om at få en fredeligere tilværelse, end ministergerningen levner mulighed for; men nogen alvor var der næppe bag Hages overvejelser i denne retning. Han følte afskedigelsen som en stor personlig forurettelse og så intriger mod sig uden at have sikre holdepunkter for den vrede, han nu følte mod tidligere venner.

Årsagen til Staunings ønske om at skilles ved Hage kendes ikke. Stauning motiverede det med, at yngre kræfter skulle til. Hage var 65 år, også de jævnaldrende Borgbjerg, Zahle, Dahl og Friis-Skotte skulle gå, tidligere var Laust Rasmussen afskediget. Der var altså tale om en fornyelse. Men det pinte Hage, at den kun to år yngre H. P. Hansen blev i regeringen, og at et af dens nye medlemmer, Ludvig Christensen, var 57 år.

Hage følte afskedigelsen så meget mere urimelig, som han tolkede valget som en tilslutning særlig til sin valutapolitik, og fordi han havde sin fulde arbejdskraft.

Om Stauning havde andre bevæggrunde end ønsket om fornyelse, må stå hen. Men Hage havde aldrig hørt til Staunings »hof«, dertil var de to for forskellige. Og Hage havde i 1917 fostret ideen om den exorbitant høje brændevinsafgift, som Stauning ikke havde været glad ved. Hage ville helst nøjes med et par flade mellemad'ere og to øl til tre mand – som menuen stod på, når han spiste frokost med sine ministervenner Bording og H. P. Hansen.

Hage døde i 1940 kort efter sin 70 års fødselsdag.

I 1937 udgav C. N. Hage sine erindringer, der dækkede tiden fra 1870 til 1924. Længere nåede han ikke. Da jeg i slutningen af 1970'erne begyndte at sysle med en udgivelse af de af Hage førte ministermødeprotokoller, kom jeg i forbindelse med hans søn, tidligere redaktør i Nyborg Chr. Hage (f. 1898). Han fortalte om de dagbogsfragmenter, som stadig er i familiens eje. Senere – i 1985 – har Chr. Hage til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv afleveret notaterne vedrørende regeringsdannelsen i 1924, valutakrisen i 1931 og påskekrisen i 1920 skrevet i 1937 samt ministermødeprotokol 1924-26. Efter det oplyste skal C. N. Hage ikke have efterladt sig andre notater.

Ved gengivelsen er retskrivningen moderniseret, og nogle få ubetydelige skrivefejl er rettet. Et par manglende ord er indsat i parentes. Nogle meget lange afsnit er delt ved linjebud.

I

H. N. Andersen og Landmandsbanken 1922

Det første notat, der er nedskrevet 7. december 1922, omfatter referat af en samtale med ØK's direktør H. N. Andersen (1852-1937). På dette tidspunkt havde Landmandsbanksagen nærmest ombragt Venstre-ministeriet Neergaard, da det viste sig, at det stod bag en urigtig erklæring om banken 9. juli 1922. I september 1922 vedtog rigsdagen et rekonstruktionsforslag, hvorefter staten, Nationalbanken, ØK og Store Nordiske indskød en præferencekapital på 70 mill. kr. og samtidig nedsattes en undersøgelseskommission, der skulle klarlægge bankens forhold. 9. oktober 1922 omdannede Niels Neergaard sin regering bl.a. ved at afskedige udenrigsminister Harald Scaevinius (1873-1939) og handelsminister Tyge Rothe (1877-1970), skønt hans dispositioner i Landmandsbanksagen var godkendte af Neergaard. Regeringen havde reddet livet. Notatet giver ikke nye oplysninger om Landmandsbanksagen, men det er interessant ved at vise den nimbus, der endnu stod om H. N. Andersen, ligesom Hauge uden al tvivl giver et ganske korrekt indtryk af den salvesfulde og uoprigtige måde, på hvilken etatsråden førte sig frem. Han var dybt imponeret af sig selv. Måske var Hauge heller ikke upåvirket af at blive stedt for den store mand.

Den femte december (1922) ringede direktør Riis-Hansen¹ mig op og sagde, at han gerne ville have en samtale med mig. Jeg svarede, at jeg straks var rede. Vi traf så hinanden på gaden ud for Landmandsbanken og gik derpå over til Brønnums Cafe, Kongens Nytorv, for at spise frokost. Riis-Hansen sagde, at det nu mere end før var hans opfattelse, at dersom der ikke snart skaffedes ro om Landmandsbanken, ville dens livskraft fortæres, det kunne tydeligt ses af forretningsgangen, at udlandet havde ringe tillid til banken. Og tilliden kunne ikke øges, så længe den iværksatte undersøgelse stod på².

Han betroede mig, at hr. etatsråd H. N. Andersen ganske delte hans syn. Etatsråden var nu blevet klar på, at det kunne gå således, at han tabte sine 20 millioner i præferenceaktier. Af Riis-Hansens udtalelser fik jeg klart det indtryk, at han nu talte til mig på hr. H. N. Andersens vegne. Jeg

1. K. Riis-Hansen (1876-1937) var departementschef i finansministeriet 1916-21, trafikminister i min. Friis april-maj 1920. Direktør i Landmandsbanken 1921-22.

2. Søren Mørch udsender i efteråret 1986 en samlet redegørelse for Landmandsbankens sammenbrud.

sagde dette til ham, og han lagde derpå ikke skjul på, at han havde søgt mig for at bringe mig i forbindelse med etatsråd Andersen for at tale med denne om, hvad der eventuelt kunne gøres for at få tilvejebragt ro om banken.

Vi gik efter endt frokost ned til havnen og skiltes ad ud for ØK. Jeg sagde til hr. Riis-Hansen, der ville, at jeg med det samme skulle op til H. N. Andersen, at dette ville jeg ikke. Men såfremt etatsråden ønskede at tale med mig, var jeg rede når som helst til at komme over til ham. Riis-Hansen gik op til hr. H. N. Andersen, medens jeg gik op på Kristiansborg. Kl. 2.30 ringedes jeg op af hr. Riis-Hansen, og han bad mig om at komme over til H. N. Andersen kl. 3. Jeg indvilgede deri, og kl. 3 var jeg på hans kontor.

Etatsråd H. N. Andersen modtog mig meget elskværdig. Han kendte mig fra krigstiden, da jeg som medlem af den overordentlige kommission forhandlede med ham³. Han begyndte med at sige, at han efter samtale med Riis-Hansen troede, det kunne have interesse, at vi talte sammen. Han erklærede, at han åbent ville udtale sig, og det skortede heller ikke på åbenhjertighed. I mere end en time talte han uden nogen som helst afbrydelse og berørte mangfoldige spørgsmål for at nå frem til det, som han særlig havde på hjerte.

Han oplæste under talen flere brudstykker af, hvad han havde nedskrevet, deriblandt et memorandum om hans forhold til Landmandsbanken. Han betonedes stærkt, at han fra sin ungdom havde været fast bestemt på ikke at ville indblandes i partipolitik. Men det fremgik alligevel af hans tale, at han på mange måder havde øvet betydelig indflydelse på forskellige politiske forhold. Blandt andet sagde han, at hr. Harald Scavenius⁴, da ministeriet Neergaard skulle dannes, gentagne gange havde søgt ham for at opnå hans bistand til at blive udenrigsminister. H. N. Andersen havde imidlertid ikke villet anbefale Harald Scavenius til udenrigsministerposten, fordi han anså ham for at være uligevægtig og for upræsentabel. Han tilføjede, at det også havde vist sig, at han handlede forkert som udenrigsminister ved på egen hånd at afvise den engelske flåde.

Til sidst havde H. N. Andersen på Harald Scavenius' direkte fornyede henvendelse indvilget i, at Harald Scavenius sagde til Neergaard⁵, at H. N. Andersen, uanset hvem der var udenrigsminister, ville tjene udenrigsmi-

3. Den af Ove Rode nedsatte prisreguleringskommission, der er omtalt i indledningen.

4. Harald Scavenius (1873-1939) udenrigsminister 1920-22. Se Bent Jensen: Danmark og det russiske spørgsmål 1917-24 (1979).

5. Niels Neergaard (1854-1936) var stats- og finansminister 1908-09 og 1920-24, finansminister 1926-29.

nisteriet som hidtil. Det var min plan, sagde etatsråden, at bevare Erik Scavenius som udenrigsminister, og han havde for at opnå dette formålet E. Scavenius til at følge sig til Kongen for at tale med ham om sagen. Det lykkedes ikke at bevare Erik Scavenius som udenrigsminister, hvilket han meget havde beklaget, ligesom også Kongen stærkt havde fremhævet, at Erik Scavenius havde været Danmark en god udenrigsminister. H. N. Andersen var nu bedrøvet over, at Erik Scavenius havde draget ham ind i døgnets strid; men hans syn på ham var alligevel uforandret⁶.

Om Glückstadt⁷ sagde han mange ting, også ting, som han havde nedskrevet. Navnlig i taknemlighed mod faderen, den gamle Glückstadt⁸ gjorde det ham ondt, at det skulle gå, som det var gået. E. Glückstadt havde ladet sig forlede til et vildt spil, og et umætteligt magtbegær i forbindelse med et overdådigt og udfordrende liv havde til sidst helt magtaget ham. De kredse, han til sidst søgte, lå højest oppe, og han var utvivlsomt blevet ikke så lidt uheldig påvirket af sin hustru⁹, der gerne ville føre an i et strålende og overdådigt selskabsliv. Jeg har, sagde han, mange gange advaret ham; men jeg har ikke vidst, hvor slet han havde ledet banken, selv om jeg så, at han altfor hyppig var på lange rejser og da overlod banken til en sindssyg mand – Ringberg¹⁰.

Hans slutning på samtalen var, at såfremt man ikke nu snarest blev færdig med undersøgelsen af bankens forhold, ville det være tvivlsomt, om Landmandsbanken kunne reddes. Udlandets tillid ebbede ud. Og han sagde rent ud, at det ikke gik an at sætte den mand i hullet, som regeringen i de senere år havde sendt til udlandet som Danmarks repræsentant⁷. Han måtte, sagde han, kunne rammes på anden måde, så Danmark ikke fik en plet på sin ære her. Etatsråden antydede, at man kunne afkræve ham også en del af hustruens formue.

Min gerning har, sagde han, været som et eventyr. Når min hustru og mig i stille timer fordyber os i datiden med læsning af, hvad jeg har nedskrevet, kan vi få tårer i øjnene. Jeg har altid bestræbt mig for at tjene vort lille land, pointerede han atter og atter, og jeg tror også, at jeg har fået et og andet udrettet i denne henseende.

6. Erik Scavenius (1877-1962) udenrigsminister 1909-10, 1913-20 og 1940-45, statsminister 1942-43. I en tale i Hjørring havde han angrebet H. N. Andersen for at føre kulissepolitik, se nærmere herom i Erhvervshistorisk Årbog 1986.

7. Emil Glückstadt (1875-1923). Landmandsbankens førstedirektør.

8. Isak Glückstadt (1839-1910) var Landmandsbankens leder fra 1872 til sin død og bankens egentlige skaber.

9. Laura Glückstadt f. Rée (1876-1953) gift 2. gang 1942 med diplomaten H. A. Bernhoft. Hun udgav 1929-50 et tobindsværk om sin mand. Det er i mange henseender utroværdigt.

10. Ove Ringberg (1883-1922), direktør i Landmandsbanken fra 1910.

Han fortsatte: Men nu er vi ved at gøre os alle skade. Det gamle ordsprog: Når krybben er tom, bides hestene, gælder nu for os. Jeg er selv ført ind i bankaffæren og har hjulpet, fordi jeg mente at burde gøre det.

Jeg har stået i nært forhold til den gamle Glückstadt, som jeg nærrede stor sympati for, uagtet han var af en anden race end jeg selv. På en rejse til Østen sammem med mig blev han syg og troede, at han skulle dø. Da jeg sad hos ham og holdt ham i hånden, lovede jeg ham at tage mig af sønnen og hjælpe ham til rette. Jeg har også givet ham råd og også revset ham. Men til sidst førte han mig bag lyset. Han kom her og bad mig være med til at sikre Landmandsbankaktiernes kurs, og jeg ofrede 2 millioner herpå. Da han kom igen, og jeg forhørte mig i Nationalbanken, fik jeg det svar, at der her var tale om et bundløst svælg. Da han så fik min mening at vide, og han hørte, at jeg ikke ville have mere med ham at gøre, svarede han, at så kunne han ikke mere være med i livet. Han ville også træde tilbage; men jeg svarede ham, at han skulle som en mand blive på sin post.

Da jeg hertil senere sagde etatsråd Andersen, at jeg anså det for en stor fejl, at Glückstadt ikke ved juliordningens gennemførelse¹¹ trådte tilbage, svarede han, at deri var han nu ganske enig med mig; men han havde jo først senere fået sandheden om bankens virkelige forhold at vide. Mod sin vilje var han kommet ind i rekonstruktionen. Han havde længe under forhandlingerne i september tavs holdt sig tilbage; men til sidst havde han været nødt til at træde til, for at ikke banken skulle bryde sammen. De 20 millioner, som ØK havde skudt til, havde kompagniet stående i udlandet. Mod sin vilje havde man presset ham til at gå med i bankrådet. Han havde hellere end gerne været udenfor det hele; men det gjaldt jo om at prøve på at rejse tilliden til banken igen, og han tilstræbte aldeles ikke at skabe sig nogen indflydelse ad den vej, som her var antydet.

Atter betonedes han, at han altid kun havde haft fædrelandets vel for øje. Han nævnte i samtalen løb, at han navnlig under krigen havde knyttet forbindelser til flere sider og havde breve fra højtstående mænd i udlandet, der viste dette, og som, hvis de offentliggjordes nu, ville sætte spørgsmål under drøftelse af en sådan rækkevidde, at hele verden ville forbavses¹². Om fremtiden udtalte han bl.a., at Rusland ville blive fremti-

11. 9. juli 1922 udsendte Landmandsbanken en erklæring tiltrådt af Neergaard og Rothe om, at der som følge af lidte tab ekstraordinært ville blive afskrevet ca. 56 mill. kr., og at Nationalbanken ville indskyde en ny reservekapital på 36 mill. kr. Det var en helt utilstrækkelig ordning.

12. Om H. N. Andersens fredsmissioner, se Tage Kaarsted: Danmark og Storbritannien 1912-20 (1974) og Susanne Krogh Bender: H. N. Andersens rolle i forholdet Danmark-Tyskland, Historie XI, 1975, s. 62-104.

dens land. Det var ikke et rige, men et kontinent. Der manglede intet dér undtagen organisation og arbejde for at drage værdierne frem. Danmark skulle også med heri, og man måtte se at komme med, netop når lejligheden var til det.

Han sluttede sine udtalelser med at antyde, at han ville gå til partierne for at formå dem til under en eller anden form at få undersøgelseskommisionens arbejder hurtigt afsluttet.

Jeg svarede ham, at jeg med stor interesse havde hørt hans udtalelser. Jeg kunne være enig med ham i meget af det, han havde fremført; men jeg ville, navnlig i betragtning af den åbenhed, hvormed han havde udtalt sig til mig, bestemt advare ham imod at gå til de andre partier med henstilling om at være med til at beslutte et eller andet for at få undersøgelseskommisionens arbejde endt. En sådan henstilling ville nemlig såre let blive mistydet, og det var i det hele taget yderst tvivlsomt, om noget parti overhovedet ville indlade sig på at tage affære her. Derimod rådede jeg ham til at gå til regeringen med sine bekymringer. Den alene ville være i stand til her at træffe beslutninger; men jeg lagde ikke skjul på, at jeg anså regeringen i denne sag for at være så svag og evneløs, at man måtte være forberedt på, at den intet kunne eller turde gøre. Dens svaghed var efter min opfattelse så fremtrædende, at den ligefrem var en fare for landet.

Heri var etatsråden ikke uenig med mig. Han ville nu, sagde han, prøve på at samle den private præferencekapitals repræsentanter, altså repræsentanter for Nationalbanken og Store nordiske Telegrafelskab for sammen med dem på det alvorligste at foreholde statsministeren, at der burde gøres noget. Han ville både mundtlig og skriftlig fralægge sig alt ansvar, dersom regeringen ikke bragte ro tilveje. Jeg forstod ham således, at det var hans frygt både for et eventuelt sammenbrud af banken og for følgerne af undersøgelseskommisionens afsløringer, der dikterede ham hans stilling. Om denne frygt havde bestemt adresse, hvad undersøgelserne angår ud over adressen til hr. Glückstadt, fandt ikke noget bestemt udtryk. Jeg sagde ham, at jeg delte hans mening om, at det ville være overmåde ønskeligt at nå til en snarlig afslutning af undersøgelserne for at gøre det muligt at få ro for banken, da jeg meget godt så, at en fortsat uro kunne føre til, at banken efterhånden døde af mangel på næring, og hvad følgerne heraf kunne blive, var slet ikke til at overse.

Etatsråd Andersen takkede mig for mit råd, som han ubetinget ville følge, og da jeg gik, sagde han synlig bevæget, at han skønnede, at jeg var en mand, der stemte overens med hans synspunkter i meget af det, som det i øjeblikket kom an på at få ført frem.

Etatsråden fremsatte i øvrigt sine udtalelser meget bestemt, og skønt

han er en mand på mere end de halvfjers, gjorde han et særdeles åndsfriskt indtryk. Men det var også øjensynligt, at han var meget foruroliget ved Landmandsbankens stilling. Det var ham øjensynligt kært, at jeg sagde ham, at jeg ikke efter det, der forelå for offentligheden, så noget, der på nogen måde kunne nedsætte ham i offentlighedens øjne. Det var jo ikke nogen forbrydelse at give gode råd. Det blev jo altid den rådsøgende parts sag at skønne over, om rådene skulle følges eller ej.

Inden vi skiltes, havde jeg sagt til ham, at jeg anså landbrugsminister Madsen-Mygdals¹³ politik for at være til stor fortræd for landet og også for Venstre som parti. Han kunne vel nok rent foreløbig samle bønderne om sig; men rigtig nok på et så snævert klasseegoistisk program, at det var udelukket, at Venstre fortsat kunne være regeringsparti med dette program. Etatsråden svarede, halvt undskyldende, at han havde rådet Madsen-Mygdal til at opgive politikken. For resten kunne han ikke forstå, at man ikke kunne nå til en forståelse med landbrugsministeren. Her glippede forståelsen af det centrale i regeringens politik for etatsråden, eller også er forholdet dette, at etatsråd Andersen faktisk kun har de rene handelsinteresser for øje.

Den 5. december 1922. C. N. Hauge

Ugen efter samtalen med etatsråd Andersen gav jeg Socialdemokratiets formand hr. Stauning¹⁴ meddelelse om min samtale med etatsråden. Stauning billigede ganske, hvad jeg havde sagt ham og rådet ham til at gøre eller rettere frarådet ham at gøre.

Med direktør Riis-Hansen havde jeg umiddelbart efter en samtale om mødet med etatsråden, idet direktør Riis-Hansen havde ringet mig op for at høre, hvad der var sket. Det fremgik af hans bemærkninger, at han også havde været af den opfattelse, at en henvendelse til partierne kunne føre til et resultat, men han erkendte nu, at jeg nok havde ret i min opfattelse af dette, og at det var bedst at lægge alt i regeringens hånd, selv om man måtte være forberedt på, at man ikke nåede noget resultat.

Jeg sagde ham det samme, som jeg havde sagt til etatsråd Andersen nemlig, at jeg meget vel forstod den ulykke, det var for banken, at man stadig diskuterede dens forhold; men i samme øjeblik man overfor alle partier ligefrem fremsatte ønske om at få undersøgelseskommissionens arbejde begrænset og afsluttet, ville man risikere, at henvendelsen om afslutningen blev opfattet som et bevis på, at man ikke turde nå tilbunds i

13. Th. Madsen-Mygdal (1876-1943) landbrugsminister 1920-24, statsminister 1926-29.

14. Th. Stauning (1873-1942), minister u.p. 1916-20, statsminister 1924-26 og 1929-42.

sagen. Der ville kort sagt være rum for den værste mistænkeliggørelse. Jeg turde derfor ikke tilråde etatsråd Andersen at gå den vej. Derimod turde jeg trygt råde ham til at lægge ansvaret hos regeringen.

Senere har der været møde i rigsdagens bankudvalg den 7. december. Her mødte bankrådets formand kammeradvokat Aagesen¹⁵. På forespørgsel oplyste han, at man nu regnede med, at der var tabt mindst 10 mill. kr. af den ny kapital, det vil sige af reservefonden, som Nationalbanken har tilskudt. Men føjede han til – mere pessimistisk seende regner med, at alle 30 mill., som reservefonden udgør, er tabte. Efter dette vil man forstå etatsråd H. N. Andersens bekymringer. Der åbner sig da et frygteligt perspektiv for os. Såvidt jeg kan skønne, åbner der sig det perspektiv, at den ny kapital efterhånden helt tabes, og kan ØK tåle tabet af 20 mill. kroner?

Under alt dette sidder vi med en regering, hvis svaghed er åbenbar for alle, og som ingen har nogen tillid til.
Den 7. december 1922. C. N. Hauge¹⁶

15. Højesteretssagfører Vagn Aagesen (1866-1939) var siden 1910 statens advokat.

16. Da Borgbjerg i Social Demokraten i juli 1923 fremdrog, at Riis-Hansen via H. N. Andersen i december 1922 havde søgt at få standset Landmandsbanksagen, skrev Riis-Hansen 17. juli 1923 til Hauge og bad denne i Social Demokraten understrege, at han alene havde bedt Hauge tale med H. N. Andersen for at høre dennes synsmåde, og at forudsætningen naturligvis var, at der ikke forelå kriminelle transaktioner. (Brev hos Chr. Hauge).

II

Dannelsen af det første ministerium Stauning 1924

Det andet bevarede notat dækker det første socialdemokratiske ministeriums dannelse 23. april 1924. Det drejer sig ikke om et dagbogsfragment, men om et tilbageblik over den skelsættende begivenhed der var, at Socialdemokratiet for første gang dannede regering. Det vidner om en let forståelig følelse af at være aktør ved et historisk vendepunkt og om den centrale placering, Hauge havde. Samtidig bekræfter notatet Staunings autoritet ved en regeringsdannelse og hans omhu med på forhånd at dække sig ind overfor partiets forskellige afskygninger.

Notatet er ikke dateret, men da det omtaler et sygebesøg hos folketingsmand Jacob Christensen, der døde 3. december 1924, må det altså være udarbejdet inden da, efter indholdet at dømme ganske kort efter ministeriets dannelse.

Det bør tilføjes, at i det første ministermøde blev Hauge udpeget til at føre en protokol over ministeriets forhandlinger. Kendskab til Hauges funktion og til protokollen har man først fået ved afleveringen af Hauges arkiv til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Protokollen supplerer og uddyber Kr. Bordings helt private »Dagbog over Danmarks første socialdemokratiske ministerium«, som Karen Marie Olsen og Hans Søde-Madsen udgav i 1976. Om baggrunden for ministeriets udnævnelse har Jens Bang-Hansen offentliggjort afhandlingen »Det første socialdemokratiske ministerium 1924-26. En undersøgelse af baggrunden for dets dannelse og virke« (1978). I Årsskrift for Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv 1985 har Henning Grelle s. 26-35 gengivet brudstykker af Hauges optegnelser.

Umiddelbart efter, at valget til folketinget var udskrevet og bestemt til at være fredag den 11. april 1924, viste folketingsmand Th. Stauning, der havde sin plads ved siden af mig i folketingssalen, et brev fra en højerestående postembedsmand hr. Kornerup¹, der ikke blot tilbød sig med gode råd for Socialdemokratiet for det tilfælde, det skulle overtage regeringen; men ligefrem tilbød sig selv som minister. Brevet vidnede om megen naivitet overfor politiske forhold; men Stauning kunne nu benytte det som udgangspunkt for en samtale om Socialdemokratiets stilling under en re-

1. Thorvald Kornerup (1864-1938), der 1916-28 var postmester på Frederiksberg, var en alsidig deltager i samfundsdebatten, bl.a. forfatter til skrifter om sygekasser, Grønland, postvæsenet, forholdstalsvalg og atomteori.

geringsdannelse. Vi var begge af den anskuelse, at det kunne forme sig således, at Socialdemokratiet måtte overtage regeringen efter folketingsvalget. Personlig regnede jeg med, at Socialdemokratiet ville blive det største af partierne og opnå at få de fleste mandater.

Jeg skønnede, at Venstre ville have udsigt til at tabe nogle mandater; men mest regnede jeg med, at Det konservative Folkeparti ville miste en god del vælgere i byerne. Om Det radikale Venstres stilling havde jeg ingen begrundet mening. Partiets vaklende holdning overfor det store spørgsmål: Rigets økonomi, derunder særlig valutaproblemet kunne ikke give håb om nogen større fremgang; men jeg anså det dog for sandsynligt, at partiet kunne holde stillingen og muligvis også opnå at få et par mandater mere, end det hidtil rådede over.

Alt i alt havde jeg den opfattelse, at Højre og Venstre noget nær ville komme til at råde over halvdelen af stemmerne og mandaterne, og at Socialdemokratiet, Det radikale Venstre i forening ville have den anden halvdel; men da Venstre ikke længere ville være folketingets største parti og forøvrigt var mindre tilfreds med samarbejdet med de konservative, gik jeg ud fra som givet, at Socialdemokratiet måtte regne med at skulle overtage regeringen efter den 11. april 1924.

Stauning spurgte mig om min opfattelse med hensyn til personerne i et socialdemokratisk ministerium. Samtalen faldt straks om udenrigsministeriet. Jeg nævnte Borgbjerg² som udenrigsminister; men Stauning mente ikke, at dette var godt. Han sagde, at det var af største vigtighed for os, at vi på et så vigtigt område som udenrigspolitikken var uden mindste fare for at blive udsat for berettigede angreb. Borgbjerg var jo en impulsiv natur. Og her måtte man frem for alt have den rolige og nøgterne overvejelse.

Han sagde mig så, at han havde vished for, at den danske gesandt i Berlin greve C. Moltke³ var villig til at indtræde i ministeriet. Moltke havde tilkendegivet overfor folketingsmand, bager J. P. Nielsen⁴, at han godt ville være udenrigsminister i et socialdemokratisk ministerium, hvis Socialdemokratiet havde brug for hans hjælp. Jeg gav straks planen om Moltke som udenrigsminister min tilslutning, selv om jeg var på det rene med, at en og anden ville spotte os derfor. Grev Moltke står ikke i Socialdemokratiet; men hans sympati var på vor side under hele krigsperioden. Og da han tillige regnes som en af Danmarks dygtigste diplomater,

2. F. J. Borgbjerg (1866-1936), socialminister 1924-26, undervisningsminister 1929-35.

3. Carl greve Moltke (1869-1935), søofficer til 1901, derpå diplomat, gesandt i Berlin 1912-24, udenrigsminister 1924-26.

4. J. P. Nielsen-Dynt (1873-1952), MF 1920-43.

kunne jeg ikke andet end bifalde, at han blev udenrigsminister i det første socialdemokratiske ministerium.

Vi talte derefter om andre mænd som eventuelle ministre. Stauning sagde straks, at jeg ville egne mig for posten som socialminister. Jeg bifaldt ikke dette og svarede, at jeg anså det for heldigst, om Stauning selv kunne overtage det ny ministerium, som her skulle oprettes for anden gang. Han forstod også fuldtud betydningen heraf; men han nævnede, at han tænkte på at overtage handelsministeriet.

Bramsnæs⁵ nævnte han som finansminister, Steincke⁶ som justitsminister, en præst som kirkeminister, Friis-Skotte⁷ som minister for offentlige arbejder og fru Bang⁸ som undervisningsminister. Borgbjerg kunne eventuelt være undervisningsminister; men sagde han: Vi må vel have en kvinde med i det første socialdemokratiske ministerium for at markere udviklingen. Vi var dog begge af den opfattelse, at der ville blive en del kritik over fru Bang som minister. Men hvordan skulle man kunne undgå hende? Forskellige navne blev nævnt i forbindelse med landbrugsministeriet. Vi talte også om, at det muligvis ville forme sig således, at jeg måtte overtage posten som landbrugsminister. Om statsrevisor L. Rasmussen⁹ sagde Stauning, at han havde den opfattelse, at Rasmussen ville sige nej til at blive forsvarsminister, da han for det først nu var en ældre mand, og for det andet vistnok ikke ville opgive sin stilling som statsrevisor og direktør for døvstummevæsenet, samt være den ledende mand for Socialdemokratiet i folketingssalen og i finansudvalget.

Sluttelig spurgte Stauning mig om, hvad mit hu stod til som minister. Jeg svarede, at helst ville jeg overtage indenrigsministeriet; men jeg ville forøvrigt stille mine kræfter til rådighed efter partiets krav. Hertil svarede Stauning, at nogen afgørelse jo ikke kunne finde sted her. Hermed endte vor samtale, og først efter at folketingsvalget havde fundet sted, kom vi påny til at drøfte emnet: det første socialdemokratiske ministerium. Ad anden vej havde jeg erfaret, at man var enedes i en snæver kreds: Stauning, Frederik Andersen¹⁰, Borgbjerg og L. Rasmussen om at give ministeriet følgende sammensætning:

5. C. V. Bramsnæs (1879-1965), finansminister 1924-26 og 1929-33, nationalbankdirektør 1933-49.

6. K. K. Steincke (1880-1963), justitsminister 1924-26, 1935-39 og 1950, socialminister 1929-35.

7. Joh. Friis-Skotte (1874-1946), trafikminister 1924-26 og 1929-35.

8. Nina Bang (1866-1928), undervisningsminister 1924-26.

9. Laust Rasmussen (1862-1941), forsvarsminister 1924-26 og 1929-33.

10. Frederik Andersen (1862-1936), MF 1918-35, forretningsfører for Socialdemokratisk Forbund 1924-26 og 1929-35.

Stauning: Statsminister og handelsminister

Moltke: Udenrigsminister

L. Rasmussen: Forsvarsminister

Borgbjerg: Indenrigsminister

Hauge: Socialminister

Steincke: Justitsminister

Friis-Skotte: Minister f. of. arbejder

Dahl: Kirkeminister¹¹

Ninna Bang: Undervisningsminister

Bramsnæs: Finansminister

Bording: Landbrugsminister¹²

Onsdag den 16. april kl. 2 eftermiddag samledes den socialdemokratiske rigsdagsgruppe til møde i partiets gruppeværelse på Christiansborg. Stauning gjorde her rede for partiets stilling nu efter valget. Han meddelte, at han den (ingen dato er anført) havde været hos Kongen¹³ efter anmodning fra denne og var blevet opfordret til at danne et ministerium, efter at statsminister Neergaard samme dag havde indgivet ministeriet Neergaards afskedsbegæring¹⁴. Kongen havde været meget venlig og forsikret Stauning om, at han modtog ham med stor tillid. Opfordringen til ham om at danne ministerium var sket uden nogen art af forbehold. Stauning havde sagt ja til opfordringen, dog med forbehold af sit partis tilslutning.

Stauning gjorde derefter rede for sine hensigter med hensyn til besættelsen af udenrigsministerposten. Han pointerede, at han meget nøje havde overvejet spørgsmålet, og at han derefter måtte anbefale gruppen at give sin tilslutning til, at grev Moltke blev udenrigsminister i et ministerium Stauning. Der fandt en kort drøftelse herom sted. Folketingsmand H. P. Hansen¹⁵, Slagelse, udtalte sig derimod. Jeg støttede i en ganske kort tale Staunings forslag og gjorde (det) med den motivering, at vi straks skulle til at træffe bestemmelser angående importens begrænsning, og at alene dette var nok til at opfordre os til at søge udenrigsministerposten besat med en absolut autoritet. Forslaget blev derefter vedtaget så godt som enstem-

11. P. Dahl (1869-1936), kirkeminister 1924-26 og 1929-35.

12. Kr. Bording (1876-1967), landbrugsminister 1924-26, 1929-45 og 1947-50.

13. Christian 10. (1870-1947), Konge fra 1912.

14. J. C. Christensen og andre havde ønsket, at Ministeriet Neergaard blev siddende, til rigsdagen mødtes i oktober 1924, men tilskyndet af kabinetssekretær Krieger indgav Neergaard straks efter valget sin demissionsbegæring. For Kongen var det et ønske at tilkendegive, at han på ingen måde ville holde Socialdemokratiet fra magten. Se Erik Rasmussen: Velfærdsstaten på vej (Politikens Danmarkshistorie 1965), s. 336 ff.

15. H. P. Hansen (1872-1953), formand for folketinget 1924-32, forsvarsminister 1932-33, finansminister 1933-37.

migt, ligesom det eneste smigt vedtoges, at Stauning skulle danne ministeriet og selv udpege sine øvrige kollegaer.

Samme vedtagelse fandt sted om eftermiddagen kl. 4 i hovedbestyrelsen, der samledes i rigsdagens fællessal. Her fandt der slet ingen drøftelse sted. Man vedtog med akklamation at overlade til Stauning at danne det ny ministerium. Han skulle derefter, inden ministerlisten forelagdes Kongen til godkendelse, forelægge listen i rigsdagsgruppen og partiets forretningsudvalg. Hovedbestyrelsens vedtagelse havde følgende ordlyd:

»Socialdemokratiets hovedbestyrelse udtaler sin anerkendelse af det smukke resultat, som partiets organisationer, presse, agitatorer, kandidater og vælgere skabte på valgdagen den 11. april.

Valget var folkedommen over den reaktion, der tvang sig frem i 1920. Valgets linie var udpræget demokratisk. Socialdemokratiet rykkede med 80.000 stemmers tilvækst frem til en førende plads i landets politiske liv, og den demokratiske opposition erobrede folketingets flertal.

Den parlamentariske konsekvens af dette valg må blive en demokratisk samfundspolitik, der tager sigte på at beskytte de interesser, der knytter sig til arbejde, legitim handel og produktion, landbrug, håndværk og industri, og i første linie på en genrejsning af landets valuta og samfundsøkonomi. Socialdemokratiet har fået vælgernes bemyndigelse til at lede det politiske arbejde, og dette må derefter fremmes i overensstemmelse med det arbejdsprogram, der er vedtaget af partiets sidste kongres.

Som kongressen i Odense fremhævede, vil Socialdemokratiet ikke undrage sig nogen parlamentarisk forpligtelse, og da det fornødne grundlag for dannelse af et ministerium i overensstemmelse med vælger-flertallets krav er til stede, beslutter hovedbestyrelsen, at den af Kongen fremsatte anmodning til partiformanden imødekommes.

Idet hovedbestyrelsen udtaler ønsket om, at partiformanden overtager posten som statsminister, bemyndiger den ham til at føre de videre forhandlinger om ministeriedannelse. Forinden der gøres indstilling til Kongen, forelægges ministerlisten for rigsdagsgruppen og forretningsudvalget.«

Da Socialdemokratiets hovedbestyrelse havde endt sit møde onsdag den 16. april 1924 samledes rigsdagsgruppen og hovedbestyrelsen til et festligt samvær i rigsdagens restaurationslokaler. Der blev serveret en halv kylling og en »ostepind«. Jeg var dygtig sulten, da jeg gik derfra ved 9-tiden. Der blev holdt mange taler, og alle glædede sig over partiets stilling, om end de fleste sikkert var på det rene med, at vor store sejr var udgangspunkt for

store vanskeligheder. Jeg sad skråt overfor fru Ninna Bang. Jeg kunne tydeligt læse i hendes ansigt, at Stauning endnu ikke havde anmodet hende om at indtræde i hans ministerium. Da jeg skulle gå hjem og sagde farvel til Stauning, anmodede han mig om at komme ud i hans hjem i Kanslergade nr. 10 næste dags eftermiddag kl. 4.

Kl. 11.35 aften tog jeg med toget til Odense. Alle børnene var hjemme for at holde påskeferie. Jeg ville, inden jeg gik ud til Stauning, tale med familien om det nye, der her forestod, særlig da der kunne blive tale om at flytte fra Odense. Når der hidtil i hjemmet havde været tale om dannelsen af en socialdemokratisk regering, og mit navn blev læst i avisen, havde jeg sagt, at det ikke var afgjort, at jeg skulle være minister. Jeg mærkede tydeligt, at børnene derved blev mere og mere interesserede for spørgsmålet. Jeg ville nu høre deres endelige mening og tillige sige dem, at min stilling også forpligtede dem, navnlig til at være beskedne og til ikke at foretage sig noget forkert. Min hustru¹⁶ erklærede straks, at hun ville blive i hjemmet i Odense. Vi blev således straks enige om, at alt i vort daglige liv skulle blive ved det hidtidige. I vor lille lejlighed i København, som er slet møbleret, skulle vi måske anbringe et par stole, et bord, et klædeskab og en kommode udover, hvad der allerede findes i lejligheden.

Kl. 8 morgen tog jeg igen med toget til København. Jeg mindedes vilkårligt påsketiden for 4 år siden¹⁷. Også da var jeg skærtorsdag på rejse til København. Jeg fik skærtorsdag 1920 telegram fra Stauning om at komme til København straks, og jeg skulle få den anden folketingsmand fra Bornholm hr. adjunkt Kofoed med¹⁸. Men dette var nu lettere sagt end gjort. Generalstrejken var allerede iværksat af søfolkene, al trafik mellem Bornholm og København var ophørt. Jeg forsøgte først at overtale direktør Lund¹⁹, Dampskibsselskabet, til at lade S/S »Bornholm« gå til København; men han mente ikke, han kunne imødekomme min anmodning, selv om jeg kunne få folkene til at gå ombord. Jeg prøvede så på at (få) fisker Hans Jørgensen til at sejle os til Ystad i Sverige; men det kulede en del og det var en mørk aften. Han frarådede at tage over Østersøen i en fiskerbåd; men henviste mig til kvaseskipper Jensen, som lå med en motorkvase i Rønne havn. Jeg gjorde dette, og mod en betaling af 300 kroner sejlede han adjunkt Kofoed og mig til Ystad; med afgang fra Rønne kl. 11 aften skærtorsdag 1920. Sejladsen forløb uden uheld. Vi kom til Ystad langfre-

16. C. N. Hauge blev i 1896 gift med Esther Mathilde Nissen (1868-1958).

17. Se T. Kaarsted: Påskekrisen 1920 (1968).

18. K. H. Kofoed (1879-1951), MF 1913-20, departementschef 1924-42 og 1945-49, finansminister 1942-45.

19. Thorvald H. Lund (1865-1932).

dag morgen og tog straks derfra i automobil til Malmø ad Skånes meget slette veje. Vi nåede lige tidsnok til Malmø til at komme med en Øresundsbåd, der gik lidt før middag. Bilturen kostede ca. 160 kr.²⁰

Ved ankomsten til København var forberedelsen til det store slag knap nok i gang. Men det varede ikke længe, inden jeg var indvalgt i den udøvende komité, og jeg blev atter medlem af et snævrere udvalg, som skulle tage sig af hovedstadens forsyning med fødemidler. Der blev også gjort forberedende arbejde i dette udvalg; men vore tanker vendte sig stadig imod et andet arbejde, som gik ud på at afværge generalstrejken. Det stod mig straks klart, efter at jeg var begyndt at sysle med planerne for hovedstadens forsyning med levnedsmidler, at vi her befandt os foran afgrunden.

Nu fire år efter skulle jeg igen i et vigtigt anliggende til hovedstaden; men denne gang for at deltage i dannelsen af en socialdemokratisk regering på det parlamentariske grundlag, som Venstre, konservative og Kongen i fællesskab havde tilsidesat i 1920.

Inden jeg tog ud til Stauning i Kanslergade, aflagde jeg min gamle ven og kammerat folketingsmand Jacob Christensen²¹ et besøg på Rigshospitalet, hvor han havde taget ophold for at gennemgå en kur efter sin langvarige sygdom. Han lå i sengen på grund af en mindre betydende forkølelse. Jeg kunne ikke spore nogen særlig mærkbar forandring i hans udseende, skønt han nu har været syg i mere end et år og har haft et så voldsomt apoplektisk anfald, at han var helt opgivet af lægerne. Men ved at tale med ham blev jeg klar over, at han alligevel er meget svækket. Han var synlig anstrengt ved at tale længe; men hans interesser for vort partis anliggender var uformindskede. Jeg kunne heller ikke andet end have medlidenhed med ham, som han nu havde det. Havde ikke sygdommen ramt ham, ville han have været en af de ledende mænd i den situation, som Socialdemokratiet nu er i.

Da jeg gik, fulgte jeg til havens udgang af hans læge dr. Lundsgaard²². Denne sagde mig, at blodtrykket stadig var for stærkt hos Jacob Christensen. Derfor gjaldt det for ham om at være fri for sindsbevægelser. Kunne Jac. Christensen indrette sig på at leve roligt og uden at sætte sindet i svingninger, kunne han have håb om at leve længe endnu.

20. K. H. Kofoed har i »Erindringer« udgivet 1979 ved Hans Kirchhoff givet en skildring af sørejsen, som svarer godt til Hauges (s. 227 f.).

21. Jacob Christensen (1873-1924), MF 1906-10 og 1913-24.

22. Christen Lundsgaard (1883-1930), overlæge, professor, dr. med.

Jeg traf Stauning udenfor hans hjem. Han kom gående med sin hustru²³ under armen. De havde været ude ved Glyptoteket for at se på en lejlighed; men de var enige om ikke at tage den ved Gl. liggende lejlighed, skønt den var billigere. For det første var den uden sol, og for det andet ville folk rimeligvis tro, at han havde søgt sig en finere lejlighed, nu da han blev statsminister.

Vi gik op i Staunings lejlighed i Kanslergade. Stauning sagde straks, at han havde tiltænkt mig indenrigsministeriet, idet han efter de sidste overvejelser var nået til det resultat, at det var heldigst at jeg som boende i provinserne og som kommunalmand overtog det egentlige kommunale ministerium. Borgbjerg skulle så være socialminister. Samtidig talte han påny om fru Bang som undervisningsminister og Bording som landbrugsminister. Han havde henvendt sig til Bording, som havde udbedt sig betænkningstid, derimod havde han endnu ikke talt til fru Bang om minister-spørgsmålet. Men vi var enige om, at ministerlisten nu faktisk var færdig.

Vi talte et par timer sammen om forskellige spørgsmål. Stauning betone, at vi nødvendigvis måtte anvende forsigtighed til at begynde med. Særlig måtte vi i vort forhold til embedsmændene gå ud fra, at de ville være loyale. Jeg rejste kl. 7 tilbage til Odense. Jeg indviede enkelte af mine nærmeste venner i sagen. Påskelørdag arbejdede jeg som sædvanlig på mit kontor og ordnede, hvad jeg foreløbig kunne ordne før opbrudet. Lørdag eftermiddag modtog jeg telegram om at møde hos Stauning igen 2. påskedag kl. 2 eftermiddag. Her samledes så det ny ministeriums medlemmer. Grev Moltke kom dog først kl. 3. Vi forhandlede flere rent praktiske spørgsmål. Stauning gav meddelelse om, at Kongen, der tilbragte sin påske på Skagen, ville komme hjem allerede næste dag. Ministeriets udnævnelse kunne derefter finde sted onsdag den 23. i stedet for som før bestemt den 24.

Grev Carl Moltke havde jeg ikke set før. Han virkede sympatisk. Han bevægede sig med besvær og brugte stok også i stuerne på grund af en svær hofte- eller bækkenskade.

Under drøftelserne af ordens- og titelvæsenet fremhævede han, at han personlig ikke brød sig derom; men noget andet var det, at ordener nu var et belønningsmiddel, der var meget brugt, og at ordener var meget eftertragtede. Man enedes om, at ministeriets medlemmer ikke ville have noget med den egentlige ordenstildeling at gøre, ligesom de heller ikke ville have titel af excellence eller bære uniform. Udenrigsministeren kunne dog bære uniform ved visse internationale lejligheder.

23. Olga Stauning (1883-1970) var Staunings anden hustru (gift 1922). De blev separeret i 1930, senere skilt. Se Hans Lyngby Jepsen: Stauning (1979).

Der blev serveret the, og vi lykønskede hinanden til det, vi nu skulle prøve.

Næste dag tirsdag den 15. april samledes de designede ministre igen hos hr. Stauning, denne gang kl. 3.30 eftermiddag. En videre drøftelse fandt sted af forskellige spørgsmål, særlig havde vi dagen i forvejen beskæftiget os med planerne om en omlægning af ministerierne, særligt med henblik på oprettelsen af det sociale ministerium. Man enedes om at oprette det sociale ministerium således, at det kunne få varig betydning. Det rent kommunale skulle forblive under indenrigsministeriet. Da mødet (var) forbi 2. påskedag, kom departementschef Vedel²⁴ i indenrigsministeriet til stede. Han gjorde ingen store indvendinger mod den forestående omlægning, som allerede næste dag skulle gennemføres ved kgl. resolution.

Under samtalen om tirsdagen sagde grev Moltke, at han havde stået meget venskabelig overfor den hidtilværende udenrigsminister hr. Cold²⁵, hvis udenrigspolitik han ville rose.

Den næste dag onsdag den 16. april kl. 9 samledes rigsdagsgruppen og forretningsudvalget for Socialdemokratiet i nr. 10 på Christiansborg. Stauning forelagde her ministerlisten og udtalte, at han havde henvendt sig til borgmester Jensen²⁶, landstingsmand C. F. Madsen²⁷ og forretningsfører I. A. Hansen²⁸ om indtrædelse i ministeriet; men de havde alle tre måttet sige nej. Borgmester Jensen var jo noget til års, 68 år, og I. A. Hansen var betænkelig syg. Hr. C. F. Madsen ville blive på sin post som formand for De samvirkende Fagforbund. Uden nogen art af diskussion blev ministerlisten godkendt. Forsamlingen rejste sig. Grev Moltke kom til stede i partimødet og gruppemødet kl. 10. Han blev budt velkommen af hr. Stauning og svarede med en lille tale, hvori han gav til kende, at han var stærkt interesseret i det arbejde, han nu skulle være med i. Han bad om overbærenhed, da han var som et barn i det parlamentariske liv. Partiets veteran, C. C. Andersen²⁹, kunne så som dirigent slutte mødet kl. 10.20.

Stauning begav sig så til Amalienborg for at få Kongens underskrift på udnævnelsen af ministeriet Stauning.

24. Henrik Vedel (1867-1932).

25. C. M. T. Cold (1863-1934), udenrigsminister 1922-24.

26. Jens Jensen (1859-1928), borgmester i København 1903-24, overpræsident 1924-28.

27. C. F. Madsen (1862-1944), ML 1920-36, formand for De samvirkende Fagforbund 1909-28.

28. I. A. Hansen (1887-1926), formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund 1899-1926.

29. C. C. Andersen (1849-1932), ML 1910-32.

Jeg tog sammen med enkelte andre partifæller ud til Vestre Kirkegaard for at overvære, at der blev lagt friske kranser på Louis Pios³⁰ grav og på P. Holms grav. Ved Pios grav sagde Stauning et par ord, medens Borgbjerg lagde kransen på P. Holms³¹ grav.

Vi kørte derefter til Assistentskirkegaard for at nedlægge kranser på P. Knudsens³² og C. Hørdums³³ grave. Her var det atter Stauning, der talte. Vi drak derefter kaffe i Kafé Taarnborg ved søerne, tog med sporvognen til Kongens Nytorv og vandrede derfra tilfods til Amalienborg for at blive forestillet for Kongen.

Stauning præsenterede os, hvorefter Kongen gav hver enkelt hånden. Kronprinsen³⁴ og Prins Knud³⁵ var til stede, og senere kom Dronningen³⁶ til stede. Også de gav alle ministrene hånden. Kongen bød os velkommen, idet han udtalte håbet om, at det ny blad, der nu åbnedes i vort lands historie, måtte blive indledningen til en ærefuld og lykkebringende periode for Danmark. Han var overbevist om, at vi ville det samme som han: gøre vort bedste for vort fædreland. Han vekslede derefter nogle få ord med nogle af ministrene. Jeg vekslede nogle ord med Dronningen. Jeg lagde mærke til, at hun talte bedre dansk nu, end da jeg for flere år tilbage første gang var på Amalienborg og da havde lejlighed til at tale med hende. Hendes tale var dog nu som den gang så underlig mekanisk. Samtalens indhold svarede dertil. Hele audiensen varede godt et kvarterstid. Kongen, Dronningen og sønnerne gav vi på ny hånden til afsked. Nede på slotspladsen stod der et par hundrede mennesker tæt ved slotsporten. De råbte hurra og så meget fornøjede ud. Jeg kom til at tænke på fortællingen om indtoget i Jerusalem, og hvad der fulgte efter.

Kl. 4 eftermiddag gik vi alle op i de respektive ministerier. Det var sagt os, at personalet da ville være til stede; men at de afgående ministre ikke ville være der. Da jeg kom ind i indenrigsministerens kontor, sad hr. Kragh³⁷ på sin vante plads. Jeg hilste og udtrykte min glæde over, at han var til stede. Han bød mig velkommen og sagde, at det glædede ham, at det netop blev mig, der skulle afløse ham. Jeg lovede at gøre gengæld, når jeg engang blev træt, og han måske vendte tilbage. Han sagde, at han ikke

30. Louis Pio (1841-1894), Socialdemokratiets grundlægger.

31. P. Holm (1848-98), en anden af partiets pionerer, MF 1884-98.

32. P. Knudsen (1848-1910), forretningsfører (formand) for Socialdemokratisk Forbund 1882-1909.

33. Chr. Hørdum (1846-1911), MF 1884-87 og 1890-1909.

34. Frederik 9. (1899-1972), Konge fra 1947.

35. Prins Knud (1900-76).

36. Dronning Alexandrine (1879-1952).

37. Oluf Kragh (1870-1942), indenrigsminister 1921-24 og 1926-29, minister u.p. 1940.

ventede at komme tilbage. Jeg er syg, sagde han. En svær stenlidelse skulle forlængst have været fjernet ved operation. Nu må jeg vel til det, sagde han. Jeg sagde, at jeg forstod hans betænkeligheder, og at svære smerter generede voldsomt og gjorde fortræd på sindet. Ja også på karakteren, sagde han.

Vi blev så kaldt ud i den store sal, hvor alle embedsmændene nu var forsamlede. Hr. Kragh holdt en smuk velkomsttale til mig og en lige så smuk afskedstale til personalet. Jeg takkede ham for den smukke velkomst og føjede til, at hans store flid og gode hoved ville efterlade et savn i ministeriet. Just som hr. Kragh gik, kom hr. socialminister Borgbjerg til stede. Han præsenteredes for personalet og holdt en lille tale til embedsmændene om betydningen af det ny ministerium: Socialministeriet.

Departementschef Vedel bød hr. Kragh farvel i et par snukke sætninger. Højtideligheden var tilende.

Allerede en time senere satte jeg mit navn under den første skrivelse i indenrigsministeriet. Den indeholdt en bemyndigelse til Københavns magistrat om at anvende ca. 2 mill. kr. af stadens kapitalformue til visse kloakarbejder m.v.

Kl. 8 aften spiste hele ministeriet til middag hos statsminister Stauning i hans hjem i Kanslergade. Vi spiste pænt, men ikke overdådigt: 2 retter mad, dessert, vin og kaffe. Kl. 11.15 var jeg hjemme.

Den 24. april kl. 10 var jeg i ministeriet. Jeg tog straks fat på at forberede fremlæggelse i folketinget af forslag om forlængelse af huslejeloven.

Jeg blev om eftermiddagen ringet op af kabinetssekretær Krieger³⁸, der meddelte, at Kongen ønskede at tale med mig på Amalienborg næste dag kl. 11 formiddag.

38. Anthonius Krieger (1858-1940), kabinetssekretær hos Kongen 1910-37.

III

Dannelsen af det andet ministerium Stauning 1929

På valgdagen 25. april 1929 syntes Hauge som nævnt at ville anlægge en egentlig dagbog, men allerede 17. juni holdt han op igen. Dagbogsoptegnelserne er ikke sensationelle. De bringer detaljer vedrørende ministerposterne fordeling, da det stod klart, at Stauning ville danne en S-R-regering (specielt vedr. Laust Rasmussen). Disse notater viser tydeligt den skepsis, der sad socialdemokraterne i blodet, når det gjaldt Det radikale Venstre. Dette parti havde jo forårsaget det første ministerium Staunings fald i 1926. Særligt var socialdemokraterne kritisk indstillet overfor Bertel Dahlgaard, ganske som han var på vagt overfor disse. Man bemærker Hauges skepsis overfor Laust Rasmussens politiske formåen, men faktisk lykkedes det i 1932 denne sammen med Venstre og de radikale at gennemføre det nærmeste, vi har været en afrustning.

Hauges referater viser også, hvor engageret Kongen var især i forsvarspolitikken. Han måtte have luft for sin irritation specielt overfor Det konservative Folkepartis unge leder John Christmas Møller, der ved sin hårdhændede taktik i marts 1929 havde afsadlet en borgerlig regering og skaffet landet S-R flertal i folketinget. Kongens vrede mod Christmas Møller kan måske også i nogen måde tilskrives den omstændighed, at Christmas Møller havde bebrejdet Kongen, at H.M. havde været på ferie i Cannes fra 10. februar til 10. marts, altså mens krisen om forsvarsbevillingerne var under udvikling. Kritikken faldt Kongen for brystet, da forhandlingerne først bristede 21. marts 1929.

Torsdag den 25.4.29

Ja, nu er det klart nok, at der må skiftes regering. Socialdemokratiet og Det radikale Venstre har et så stort flertal af mandater og vælgere, at det må betragtes som en given sag, at de to partier nu må afløse Venstre og konservative.

Socialdemokratiet har fået	61 mandater
Venstre	43 mandater
Højre	24 mandater
Radikale	16 mandater
Retsforb.	3 mandater
Tyskerne	1 mandat
I alt	148 mandater

Hertil kommer så senere mandatet på Færøerne. Vor sejr er overvældende, idet vi har haft en tilgang af næsten 100000 stemmer. Her på Fyn har vi gennemgående gjort vore sager fortrinlig. Ikke mindst i Odense amt er resultatet strålende. Som sædvanlig var første kreds foran med over 1000 ny stemmer. Jeg var et par gange i aftes inde på den ny forsamlingsbygning for at tale. Begejstringen var stor. Man ligefrem levede i rusen og sejrsglæden. Den var ægte, som ingensinde før.

Meget træt med søvnige øjne gik jeg hjem ved 5 tiden i morges, glad over det gode resultat. Men de konservative og Venstre må sikkert hænge med hovedet i dag.

Den 26.4.29

Jeg hviler mig i dag, Store Bededag.

Den 27.4.29

Man diskuterer nu det ny ministeriums dannelse. Jeg kom hertil i middags og tog kort efter til L. Rasmussen i hans hjem i Valby. Jeg erfarede da, at der allerede var forhandlinger i gang om dannelsen af et fællesministerium, samt at han var imod dette, men dog havde indvilliget i, at der blev sendt de radikale en skrivelse, hvori de indbydes til samarbejde og spørges, om de måtte nære særlige ønsker med hensyn til ministeriets sammensætning. Jeg sagde til ham, at han måtte jo vide, at i samme øjeblik denne skrivelse var afsendt, var stillingen givet. Jeg kunne forstå, at han nærede frygt for ikke selv at kunne blive forsvarsminister igen. Vi talte længe om sagen. Pr. telefon vekslede jeg også et par ord med Stauning om sagen, og jeg sagde, at jeg var betænkelig ved dannelsen af et blandingsministerium, fordi jeg ikke stoler på de radikales loyalitet. Jeg forstod på Staunings svar, at han var af den opfattelse, at et fællesministerium var det bedste. Også Rasmussen ringede til Stauning og fik at vide, at der skulle 3 R ind i ministeriet.

Den 28.4.29

Kl. 9.30 havde vi gruppemøde. Jeg spadserede til rigsdagen med Bramsnæs idet vi havde aftalt at mødes ved min gadedør. Han var en ivrig tilhænger af fællesministeriet, fordi han alene deri så en betryggelse for et roligt forløb af samarbejdet. Han havde været med i forhandlingerne med de radikale, og han fandt, at de skulle have 3 mand i ministeriet for at få det bedst mulige hold på de radikale. Jeg gjorde ikke stærke indvendinger mod hans synspunkter, idet jeg godt indser, at meget kan tale til gunst for et blandingsministerium. Men det smager ikke godt at have hr. Bertel

Dahlgaard¹ med, ovenikøbet som indenrigsminister. Det fortælles mig, at Zahle² har været særdeles glad for at blive minister igen. Han vil formentlig søge at blive rehabiliteret efter fadæsen overfor Kongen i 1920³.

Gruppemødet blev kl. 9.30 gjort bekendt med de førte forhandlinger. Glæden var noget blandet over, at vi skal have de 3 radikale med, men om nogen opposition blev der ikke tale.

Kl. 10 var der fællesmøde mellem hovedbestyrelsen og rigsdagsgruppen. I dette blev planerne påny forelagt, og de blev godkendte uden større diskussion. Borgmester Ludvig Hansen⁴, Nyborg, udtalte sig dog meget advarende imod at overlade indenrigsministeriet til hr. Bertel Dahlgaard, og det samme gjorde borgmester Axel Sørensen⁵, Horsens. Men sagen var i virkeligheden afgjort. Dette forstod også mødets deltagere. Posterne var fordelt således, at Stauning skulle være statsminister og udenrigsminister. P. Munch⁶ skulle være forsvarsminister. Zahle justitsminister, Dahlgaard indenrigsminister, Borgbjerg undervisningsminister, Steincke socialminister, Bording landbrugsminister, Bramsnæs finansminister, Friis-Skotte trafikminister, Dahl kirkeminister, og jeg skulle så være handelsminister.

Ved denne fordeling ville L. Rasmussen gå ud. Men da han hørte dette, hviskede han øjeblikkelig i gruppemødet Stauning i ørene, at han som svar på den tilsidesættelse, der således var beredt ham, ville nedlægge sit mandat som folketingsmand. Overfor denne trussel gav Stauning øjeblikkelig efter. Nye forhandlinger blev optaget med de radikale og disse endte så med, at P. Munch afgav forsvarsministeriet til L. Rasmussen, medens Stauning afgav udenrigsministeriet til P. Munch. Men da Stauning ikke ville nøjes med at være statsminister alene, blev søfarten og fiskeriet tillige med Grønland stillet under et særligt ministerium, som blev underlagt Stauning.

Jeg tror nu, at L. Rasmussen havde stået sig ved at blive udenfor. Han tror ganske vist selv fuldt og fast på, at han kan gennemføre sine afrustningsplaner, og det er også sandsynligt, at han bedre end P. Munch kan komme i forhandling med Venstre. Men min opfattelse er, at ingen af dem magter opgaven.

1. Bertel Dahlgaard (1887-1972), indenrigsminister 1929-40, økonomiminister 1957-61.

2. C. Th. Zahle (1866-1946) konseilspræsident/statsminister og justitsminister 1909-10 og 1913-20, justitsminister 1929-35.

3. »Fadæsen overfor Kongen i 1920« er utvivlsomt den forløbelse fra Zahles side, der gjorde det muligt for Kongen at meddele ministeriet dets afsked. Se Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920 (1968), s. 192.

4. Ludvig Hansen (1873-1935), borgmester i Nyborg, MF.

5. Axel Sørensen (1882-1947), borgmester i Horsens, trafikminister 1939-40.

6. P. Munch (1870-1948), indenrigsminister 1909-10, forsvarsminister 1913-20, udenrigsminister 1929-40.

Besættelsen af udenrigsministerposten gav anledning til intriger. Fru P. Munch⁷ og fru Stauning tilskyndede begge deres mænd at blive udenrigsminister. De to kvinder, jeg kunne fristes til at sige noget andet, er ærgerlige og dertil dumme. De vil agere og brillere. De vil være i første række og er hver for sig til fortræd, hvor de så end optræder.

Da fru Stauning var bankassistent i Hypotekbanken, kunne hun være menneskelig om end fjollet. Nu stikker hun som en gås næbbet i vejret og tror meget om sig selv. Hun er nu en udpræget overklassedame, der intet har tilovers for folket nedad.

Den 29.4.29

I. P. Nielsen og et par andre herrer fortalte mig i dag, at Stauning i aften havde bedt dem om at gå med sig hjem som »lynafledere«. Han var nemlig forberedt på at blive modtaget af hustruen med arrigskab, da han ikke kunne bringe hende titlen »fru udenrigsminister«. Det gik, som han havde ventet. Fru Stauning var spiltosset og skabte sig, så de var ganske forargede over hendes optræden.

Den 30.4.29

Vi holdt i dag det første ministermøde, og samtlige ministre var til stede. Dahlgaard stred længe for at beholde indenrigsministeriet ubeskåret; men til sidst opgav han ævret, og Zahle skændte bag efter på ham, fordi han begyndte det første møde med at yppe klammeri⁸.

Vi har i dag været hos Kongen for at blive præsenteret; Kongen kunne ikke dy sig for at snerte Zahle. Denne stod som nr. 3 næstefter statsministeren og udenrigsministeren. Da Kongen nu kom og skulle give Zahle hånden, skete det med følgende bemærkning. »Nå, kan De komme så højt op«. Zahle svarede korrekt: »Ja, på grund af min alder«. Kongen indledte for resten audiensen med en lille tale, der tydeligt nok var præget af udsigten til, at der skal afrustes. Landets selvstændighed lå ham på læberne, men mere kom der dog ikke ved denne lejlighed.

Jeg blev efter audiensen tilbage for at opnå Kongens underskrift på, at en midlertidig lov om forbud mod indførsel af papirfodtøj måtte udstedes. Kongen talte om andre ting også, og jeg fik at vide, at de radikale først

7. Elna Munch (1871-1945), MF 1918-35.

8. Indenrigsministeriet afgav til socialministeriet en række sager især vedr. arbejdsforhold og det kommunale forsørgelsesvæsen. Om det første ministermøde se også Ministermødeprotokol 1929-1933 (1981), s. 1f.

havde ønsket 4 mand i ministeriet; men det fremgik af Kongens udtalelser til mig, at han syntes, at to kunne have været nok. Han kan åbenbart ikke lide de radikale.

Kl. 1 gik jeg op i ministeriet og overtog min post som handelsminister i det kontor, hvor ministermøderne fra 24-26 blev holdt. Jeg følte ikke nu den samme begejstring for arbejdet som i 1924. Man afkøles, eftersom man gør sine erfaringer.

Den 1.5.29

Jeg har i dag talt i Horsens for en stor forsamling indendøre. Jeg tog sovevogn til København og kørte forbi Odense, som jeg i går kun opholdt mig i en formiddag.

Den 2.5.29

Vi har i dag haft forhandlinger om sukkerroedyrkningen. Dyrkerne har nemlig henvendt sig til ministeriet om hjælp, helst statshjælp; men en sådan er ikke stillet dem i udsigt. Vi lovede at søge forhandling med sukkerfabrikkerne⁹.

Den 3.5.29

I ministermødet i dag godkendtes de forhandlinger, som statsministeren, handelsministeren og landbrugsministeren i går førte med roedyrkerne⁹. Og kl. 1 i eftermiddag havde vi en forhandling med fabrikkerne. Derefter blev det helt overladt til mig at føre de videre forhandlinger, såvel med fabrikkerne som med roedyrkerne. Og det lykkedes mig også forholdsvis let at opnå et resultat. Parterne enedes, og de var tilsyneladende tilfredse dermed.

Jeg opnåede endog lidt mere til roedyrkerne, end disse selv havde stillet krav om, idet det tillæg, som de skal have til kontraktprisen, nu skal gå op til 225 øre pr. dobbeltcentner, medens de kun havde krævet 215 øre. Jeg tror nok, at sukkerfabrikernes ledelse var indstillet på at tage hensyn til mine formaninger til den. Jeg kendte jo fabrikernes ledelse fra mange forhandlinger i den overordentlige kommission. Og vort samarbejde dengang var som regel godt.

Den 15.5.29

Vi havde i går formiddag for første gang statsråd siden ministeriets dannelse. Det holdtes på Christiansborg. Kongen bød velkommen og ønskede

9. Se ministermødeprot. s. 2.

held og lykke i arbejdet. Kronprinsen var til stede og forrettede fremdeles sit arbejde, der består i med et stykke trækpapir at trykke Kongens håndskrift tør. Sagerne blev forelagt på den vante måde. Ministrene rejser sig efter anciennitet og beder om bekræftelse i statsrådet på et eller andet lovforslag, som Kongen uden for statsrådet har bifaldet fremsættelsen af, eller der bedes om »Deres Majestæts samtykke til, at lovforslag forelægges«. Kongen samtykker naturligvis altid, og skriver rask væk under, mens sekretæren, hr. departementschef Frederik V. Petersen¹⁰, også kaldet Frederik V, protokollerer, siddende ved et lille bord for sig selv i gallauniform. Kongen og Kronprinsen er også i uniform; medens ministrene har civile dagligdags klæder på. Indtil 1924 mødte ministrene i kjole; men vi bad om at blive fri for at møde i kjole, og siden er den almindelige klædedragt accepteret som tilstrækkelig.

Statsrådshandlingen er uden al interesse og er af ren formel karakter. I går forefaldt der dog en episode, som havde en vis interesse. Justitsminister Zahle erholdt på sædvanlig måde Kongens sanktion på løsladelse af en straffefange; men så fortsatte hr. Zahle med at udbede sig Kongens bifald til, at en falskner og bedrager, der kun har siddet ganske få uger i forbedringshuset, kunne løslades ved en betinget benådning. Som grund herfor blev angivet, at han kunne få plads straks. Kongen plejer altid at få benådningssagerne forelagt sig; men her måtte han uden videre tage standpunkt. Det var øjensynligt, at han ikke var tilfreds hermed, og han gjorde den bemærkning, at man var vel tjent med at »få ham i sin forretning«. Hr. Zahles handlemåde var utvivlsomt ganske ukorrekt, og da jeg senere vekslede et par ord med statsministeren derom, sagde denne, at han ville påtale det passerede i et ministermøde. Zahle er utvivlsomt en lille mand; men en rar mand.

I aften kl. 7 var vi til middag på Sorgenfri. Forsvarsministeren kørte mig og Bording derud. Middagen var god. Ingen overdådighed, men rigelig med mad.

Efter spisningen drak vi som sædvanlig kaffe i havesalen. Alt går i det hele taget efter samme anordning det ene år efter det andet ved Christian den Xs hof. Kongen kom hen mod mig, da jeg stod og talte med hofdamen frøken Sehested¹¹, og sagde spøgende til hende: Det er en faurmand, De taler med. Kongen taler tit om min fødeø Fuur, som han har besøgt og synes godt om.

10. Frederik V. Petersen (1868-1950), departementschef i statsministeriet og statsrådssekretær.

11. Charlotte Sehested (f. 1891) hofdame 1914-43.

Under samtalen med mig gav Kongen nu udtryk for den dybeste despekt for de konservative. Vi talte om rigsdagsarbejdet, som vi ønskede tilendebragt snarest muligt. Kongen sagde så, ja det kan jo let ske, når man ikke vil snakke for meget; men hvis alle har lige så meget at skulle forklare og undskylde som Christmas Møller¹², så tager det tid. Og han føjede til: Hvorfor ikke tie stille ligesom Venstre gør det, og han fortsatte: Christmas Møller var også heroppe hos mig, og han spurgte så om min mening. Men jeg svarede ham, at om denne er der ingen grund til at spørge: Vælgerne har sagt deres mening, og den var tydelig nok, og derefter havde jeg dannet mig min opfattelse. Jeg sagde: Både klogt og rigtigt, og med svar som dette ville Kongen altid være på den rigtige side. »Ja! Ikke sandt«, sagde han. Kongen blev nu helt oplivet, og efter at jeg havde ladet falde en bemærkning om, at de konservative vel nok havde savnet en fører som (to ulæselige ord) Piper¹³, sagde Kongen: Ja, eller baron Reedtz-Thott¹⁴, hvem han priste højt. Med ham talte jeg ofte, sagde han, også om arbejdsgiverspørgsmål. Langkjær¹⁵ fandt Kongen derimod var en lille mand uden fornøden storhed og autoritet. Men vi vendte snart tilbage til de konservatives stilling, og Kongen sagde så: Gamle Edv. Brandes¹⁶ sagde det rigtige, da han hørte, hvad der var passeret: General-klodsmajor. Det var forfærdelig, som man bar sig ad, akkurat som i Studenterforeningen. Man slog det hele i kvas. Sikken dumhed¹⁷.

Jeg var forbavset over den åbenhed, hvormed Kongen talte. Det var afgjort tydeligt, at han var forbitret på de konservative, og ingen tiltro havde til partiets ledende kræfter. Hvorledes hans syn var på Venstre, kom ikke direkte frem; men jeg tror nok, at han har den opfattelse, at det er de konservative, der har ansvaret for sammenbrudet den 21. marts.

Efter at taflet på Sorgenfri var forbi kl. 8.45, kørte jeg til rådhuset, hvor der var uddeling af præmier til eleverne i de Masmannske Søndagsskoler m.v. Her var Kronprinsen til stede. Uddelingen fandt sted under stilfulde og højtidelige former.

Kl. 10.15 var jeg hjemme.

12. John Christmas Møller (1894-1948), siden 1928 formand for den konservative folketingsgruppe, handelsminister 1940, udenrigsminister 1945.

13. Emil Piper (1856-1928), formand for Højre i landstinget 1908-16, for den konservative rigsdagsgruppe 1916-28.

14. Tage Reedtz-Thott (1839-1923), lensbaron, landstingsmand 1886-1910, udenrigsminister 1892-97, tillige konseilspræsident 1894-97.

15. H. Langkjær (1865-1942), formand for Dansk Arbejdsgiverforening 1920-32.

16. Edv. Brandes (1847-1931), finansminister 1909-10 og 1913-20.

17. 21. marts 1929 væltede ministeriet Madsen-Mygdal ved en afstemning i folketinget, foranlediget af de konservative, som undlod at stemme for finansloven, mens socialdemokraterne stemte imod. Stridens genstand var som omtalt forsvaret.

Den 15.5.29

I dag har det været min hustrus fødselsdag. Hun var i Odesse og jeg her. Men jeg talte dog med hende i telefonen i morges.

Den russiske gesandt Kobezky¹⁸ var i dag oppe i ministeriet hos mig. Først talte han om eksportkredit for danske varer til Rusland. Han håbede på, at den ny regering ville være mere velvillig end den afgåede, der havde været afvisende. Kobezkys egentlige ærinde var dog åbentbart noget andet. Han fortalte mig, at han rent privat søgte mig for at få min bistand som kgl. bankkommissær til at få oplyst, hvorledes det forholdt sig med nogle penge, der i 1917 af Zarregeringen var indsat i Københavns Handelsbank. Han fortalte, at han tilfældigt havde fået oplysning om, at pengene var indsat. Det skulle dreje sig om flere millioner. Han nævnte 5 mill. kr. Han havde også været hos bankdirektør Nørgaard¹⁹; men denne havde først givet undvigende svar, senere benægtende svar. Og han havde talt med fhv. handelsminister Joh. Hansen²⁰, der er i ledelsen for Handelsbanken. Joh. Hansen havde også indtaget en dobbeltstilling. Kobezky havde således intet fået at vide, men han følte sig overtydet om, at pengene var der, og han gjorde gældende, at de skulle udbetales ganske uafhængig af, hvad den nuværende regering kunne indrømme eller ikke indrømme med hensyn til Ruslands betaling af zarismens (?) gamle gæld.

Jeg lovede ham at foretage en undersøgelse af sagen. Hr. Kobezky betroede mig for resten, at han stod i færd med at gifte sig med en landsmandinde på sit kontor, og efter 1. juni skulle han rejse bort i nogen tid.

Folketinget har ligesom landstinget holdt møder i dag.

Gamle landstingsmand E. Wiinblad blev i dag 75 år²¹.

Den 18.5.29

Kl. 8 i morges kørte jeg i bil sammen med indenrigsministeren og kgl. bygningsinspektør Magdahl Nielsen samt fuldmægtig Ryyd²² til Kronborg for at træffe bestemmelser på stedet om køb af stole m.v. i anledning af, at foreningen »Norden« i juni måned skal indvie Kronborg efter dens restaurering. Det er hensigten at holde en fælles dansk-svensk indvielsesfest, med sang og klang og kongemøde. Det er navnlig Helsingør, der er

18. Michel Kobezky var sovjetrussisk gesandt i København siden 1924.

19. Fr. Nørgaard (1861-1937), direktør for Københavns Handelsbank 1909-31.

20. Johan Hansen (1861-1943), handelsminister 1908-09.

21. E. Wiinblad (1854-1935), MF 1895-1928, ML 1928-34.

22. J. Magdahl Nielsen (1862-1935), kgl. bygningsinspektør, København. P. Ryyd (1885-1954), leder af indenrigsministeriets ejendomsafdeling.

interesseret her. Finansministeren var også kørt derop, og vi blev enige om sagen.

Jeg nåede akkurat tids nok tilbage til København til at kunne komme med 2.20 til Odense.

Vi havde i går ministermøde. Endnu kommer modsætningerne ikke frem mellem os og de radikale. Men vi har jo heller ikke endnu taget fat på de store problemer. Justitsminister Zahle bad i går om tilladelse til at nedsætte en juridisk (?) kommission til forberedelse af et bestemt lovgivningsarbejde, og han meddelte, at han havde udset fhv. statsminister Friis²³ til at være kommissionens formand. Men selv Dahlgaard frarådede at kalde på hr. Friis nu, idet man hævdede, at hans navn var altfor omstridt efter Landmandsbankkatastrofen.

Jeg sagde, at jeg for nogen tid siden var blevet halvvejs presset til at underskrive på et andragende til Frederiksborg Museets bestyrelse om tilladelse til, at hans billede efter hans død kunne blive ophængt på museet. Med dette forholdet det sig således, at billedet er malet, og at det er direktør Heilbuth²⁴, der har været ivrig for at få billedet ophængt. Hr. Zahle havde undertegnet andragendet. Jeg undslog mig først, da Heilbuth henvendte sig til mig, idet jeg fandt, at sagen var mig uvedkommende; men senere lod jeg min underskrift være afhængig af, at Ove Rode²⁵ også skrev under, og hermed var sagen afgjort, idet Rode underskrev andragendet. Nu ville jeg imidlertid anbefale, at man lod Friis, der er fyldt de 70, være i fred.

Vi behandlede i øvrigt bl.a. spørgsmålet om vor stilling til 3 konservative folketingsmænds forslag i folketinget om at ophæve restaurationsskatten. Stauning var ængstelig for nu at afvise forslaget; men vi enedes efter nogen diskussion om at sige offentligt allerede nu, at vi ikke agtede i sommersamlingen at beskæftige os dermed. Jeg gjorde navnlig gældende, at det ikke gik an uden kompensation i indtægtsmæssig henseende at gå ind på at give afkald på 15 millioner kroner i løbet af 5 år²⁶.

23. M. P. Friis (1857-1944), departementschef i justitsministeriet, overformynder. Var statsminister i april 1920 i den regering, som normaliserede forholdene efter påskekrisen. Han var 1916-19 formand for den overordentlige kommission. Som medlem af Landmandsbankens bankråd og bestyrelse idømtes han en bøde og opholdt sig derpå tre år i Frankrig. Maleriet, der omtales, er af N. V. Dorph (1929).

24. Herman Heilbuth (1861-1945), medlem af den overordentlige kommission 1913-31, tillige af Landmandsbankens bankråd og bestyrelse 1914-22.

25. Ove Rode (1867-1933), indenrigsminister 1913-20. Han havde som nævnt nedsat den overordentlige kommission og samarbejdede snævert med Heilbuth og Friis.

26. Ministermødeprot. s. 6f.

Den 22.5.29

Jeg har tilbragt to rolige pinsedage i Odense. Vejret var første pinsedag allerede vidunderligt til kl. 4 eftermiddag. Vi var i Langesø allerede fra morgenstunden. Og skoven var i sin nyudsprungne pragt vidunderlig. Men kl. 4 tegnede det til regn, og så tog vi hjem til Odense. Anden pinsedag var knap så strålende. Og vi holdt os derfor hjemme. I morges kl. 8 rejste (jeg) til København igen. I morgen begynder rigsdagen igen sine møder.

Den 23.5.29

Vi har i aften fejret C. C. Andersens 80 års fødselsdag ved en middag og hvad dertil traditionsmæssigt hører i rigsdagens restaurant. C. C. A. var selv til stede, og han gik først hjem over midnat. Folketingets formand H. P. Hansen præsiderede som rigsdagsgruppens formand, og han holdt hyldningstalen, der imidlertid, både hvad form og indhold angik, var langt under middel. Han var åbenbart slet ikke forberedt, og hvad han sagde, var ganske uden al interesse. Her var dog ellers en god lejlighed til at sige noget, thi C. C. Andersens liv og virke indenfor Socialdemokratiet er et med partiet. Da den gamle kæmpe tog fat på partiets genrejsning for langt over 50 år siden, var partiet ingenting. Nu er det det førende, og C. C. er fremdeles med i arbejdet.

Den 25.5.29

I aften var jeg til konsulernes festmiddag på Langeliniepavillonen. Små og store konsulter fra hele landet har en forening, og denne lavede i aften gilde. Jeg sad til bords med den hollandske generalkonsul her²⁷. Han talte godt dansk, var gift med en dame fra Løgstør og handlede med trælast. Han gjorde indtryk af at være en fornuftig mand, og vi talte om mangt og meget handel og politik vedrørende.

Den 29.5.29

Ministrene var i aften indbudt til en tvangfri sammenkomst på Københavns Rådhus, hvor vi sammen med socialdemokrater og radikale fra København og Frederiksberg drøftede spørgsmål de to kommuner og staten vedrørende. Lignende sammenkomster fandt også sted under det første ministerium Stauning.

27. Johannes Gerardus Marie Rietbergen, hollandsk generalkonsul i København.

Sammenkomsten fik et godt forløb. Dog lagde jeg mærke til, at den ny indenrigsminister hr. Dahlgaard ved sine noget forbeholdne udtalelser ikke just vakte begejstring hos Københavns repræsentanter. Man lod ham endog forstå, at man var skuffet. I øvrigt veksledes der både velvillige og spydige bemærkninger mellem de to partiers mænd. Men de var dog alle af den mening, at nu skulle der holdes sammen.

Den 31.5.29

Jeg var i dag sammen med statsministeren og folketingets formand på besøg på Georg Jensens Sølvsmiede. Denne er nu for længe siden overtaget af et aktieselskab, hvis egentlige indehaver er hr. ingeniør P. A. Pedersen²⁸. Denne har sat meget ind på at få fabriken til at gå, og det ser ud til, at det vil lykkes ham. Der eksporteres meget, og alt i alt beskæftigede virksomheden mellem 2 og 300 arbejdere.

Den 2.6.29

Jeg talte i dag i Ballerup Kro. Der var koldt, der var ikke mange folk, og de få, der var, var åbenbart påvirket af kulden.

Den 5.6.29

I aften var jeg indbudt til middag hos Nimb, hvor Nationalbanken festede for tvende udsendinge fra den Svenske Nationalbank. Denne har fået en ny førstedirektør, en ganske ung mand, og han var hernede for at blive præsenteret af den ældre repræsentant for Sveriges Rigsbank hr. (Navnet ikke anført).

Samværet var fornøjeligt. Jeg sad ved siden af hr. direktør Green²⁹, som just ikke i den senere tid har høstet laurbær ved sin bankpolitik, og som alle her i handelsministeriet ser på med yderst kritiske øjne.

Den 5.6.29

I dag har jeg været til grundlovsfest i Vejle. Vejret var blæsende og køligt; men det regnede ikke i Vejle. Derimod haglede det i Odense. Der var mange mennesker mødt i den herlige park ved Skyttehuset, der var også en stor og opmærksom tilhørerskare. Jeg var hjemme igen ved elleve tiden i aften.

28. P. A. Pedersen (1869-1937), elingeniør 1899-1937, dir. f. Georg Jensens Sølvsmiede.

29. H. Green (1875-1931), siden 1923 direktør i Nationalbanken.

Den 7.6.29

I dag har jeg talt ved et feriekursus for Sølvsnorene i jernbaneetaten, som holder ferie på Knudshoved. Forsamlingen var særdeles opmærksom. Jeg talte om træk fra »arbejderklassens historie i de sidste halvt hundrede år«.

Jeg var i København igen kl. 8 aften.

Den 8.6.29

I min egenskab af formand for den socialdemokratiske provinspresses korrespondancebureau deltog jeg i dag i et møde på bureauets kontor sammen med Hørdum³⁰ og Hans Nielsen³¹ og de to andre bestyrelsesmedlemmer foruden mig, d'herrer borgmester Melgaard³², Slagelse og redaktør Ernst³³, Århus. Vi drøftede budget og regnskab m.v.

Den 10.6.29

I går var jeg i Odense for at overvære Provinsbankernes forenings generalforsamling. Som generalforsamling eller årsmøde betragtet var sammenkomsten aldeles interesseløs. Formanden hr. bankdirektør Andersen³⁴, Århus, oplæste en trykt beretning for det forløbne år. Diskussionen var uden al betydning, og de ord, jeg pligtskyldigt afleverede som svar på en velkomsthilsen, burde have været sparet til en anden lejlighed.

Der serveredes en god frokost, en god middag, og i mellem måltiderne kørte vi i biler en lille rundtur til Kerteminde og Nyborg. Vejret var under kørslen udmærket.

Den 14.6.29

Jeg har i dag været til skånsk udstilling i Landskrona. Danmark var indbudt til at deltage i udstillingen, vel nærmest for at give denne mere tiltrækning. Rigsdagen bevilgede også et beløb, jeg tror 5000 kr., og udstillingen blev således dansk-svensk. Den blev i dag åbnet med megen højtidelighed i strålende solskin af den svenske kronprins, der ledsagedes af sin hustru, den engelskfødte kronprinsesse³⁵. Kronprinsen mødte i al-

30. Martinus Hørdum (1871-1943), siden 1917 forretningsfører for Social Demokraten.

31. Hans Nielsen (1869-1939), MF 1909-39, redaktør ved den socialdemokratiske presse.

32. Vilh. Melgaard (1886-1955) borgmester i Slagelse 1927-52.

33. Niels Ejbye Ernst (1886-1934), siden 1918 redaktør af Demokraten i Århus.

34. Chr. D. A. Andersen (1878-1960), direktør for Aarhus Privatbank 1916-52, formand for De danske Provinsbankers Forening 1928-48.

35. Kronprins Gustav (6.) Adolf (1882-1973). Konge 1950-73. Kronprinsesse Louise (1889-1965).

mindelig formiddagsdragt og hilste venligt også på os danske. Han takkede mig, fordi jeg var mødt. Hans åbningstale var et lille mesterværk, navnlig i sammenligning med, hvad en danske kgl. højhed kan præstere. Han talte frit og naturligt og uden andet manuskript end et par notater på et visitkort. Kronprinsen og kronprinsessen gik med stor grundighed udstillingen igennem – også den danske afdeling, der har sin egen bygning. Denne afdeling tager sig forøvrigt særdeles godt ud. Den består væsentligt af kunsthåndværk og kunstindustri.

Vi var indbudt til middag ved 6 tiden. Middagen var stilfuld. Jeg var anbragt ved landshøvding Ramels højre side, medens den svenske handelsminister sad til venstre for ham. Ved min højre side havde jeg Landskronas borgmester, en yderst jovial og gemytlig herre, der sang, så det klang. Da »Kong Christian« blev spillet og sunget, ytrede han, at sangens melodi var herlig. Jeg sagde: Ja! Men teksten er ikke videre interessant. Dertil svarede han: Skidt med teksten, den er der ingen, der bryder sig om. Den har kun historisk interesse. Samværet med svenskerne var særdeles hjertelig. Jeg tror også, at jeg i min tale ved bordet fik givet udtryk derfor i passende vendinger. Mine danske fæller roste i hvert fald talen.

Da jeg sagde farvel til landshøvdingen, bad denne mig om at have i erindring, at der gerne skulle gives et par ordener i dagens anledning. Jeg syntes godt om denne åbenhjertighed, og jeg agter at sætte sagen i gang.

Vi var hjemme igen i København ved midnatstid.

Den 17.6.29

Professor Axel Nielsen³⁶, der er statens repræsentant i Nationalbankens repræsentantskab var i dag (sætningen ikke fuldført).

36. Axel Nielsen (1880-1950).

IV

Valutakrisen 1931

Hauges næste notat omhandler valutakrisen i 1931. Det er umuligt at afgøre, hvornår det er skrevet. Det har dog karakter af erindringer. Med notatet er vi midt i verdenskrisen. Landbrugernes Sammenslutning (LS) opstod dette år. Den situation, Hauge beskriver, førte til et politisk forlig med Det konservative Folkeparti og oprettelse af Valutacentralen. Læs værre er optegnelserne ikke fuldførte, men de giver bl.a. ministerens syn på Nationalbankens direktion.

Jeg var søndag den 20. september 1931 i Odense. Om formiddagen havde jeg deltaget i kontrahentmødet for Fyns Socialdemokrat, og om eftermiddagen kørte jeg sammen med min datter Inger og journalist Johs. Christensen¹ pr. bil til Skamby, hvor jeg skulle tale i den stedlige socialdemokratiske forening.

Mødet i Skamby begyndte noget over den fastsatte tid, og dette bevirkede, at jeg ikke nåede at komme med ekspresttoget fra Odense til København kl. 6.20. Jeg udnyttede imidlertid aftenen hjemme i Nørregade 68, II, med at udarbejde et foredrag om staten og alkoholen.

Ved elleve-tiden kom journalist Johs. Christensen og meddelte mig, at der var ringet til mig fra København. Der havde man fået underretning om, at børserne i London og Berlin skulle lukkes, og at der frygtedes for et større økonomisk sammenbrud. Jeg overraskedes egentlig ikke synderligt af meddelelsen, thi jeg havde forlængst forestillet mig, at sprængningen af den engelske arbejderregering måtte have væsentlig andre årsager end et underskud på det engelske statsbudget.

Kl. 12.20 tog jeg med et langsomt kørende tog til København, og da jeg kom dertil mandag morgen ved 6-tiden, så jeg af morgenbladene, at der i London var tale om andet og mere end børsens lukning. England havde suspenderet guldindløseligheden.

Jeg erfarede også, at det på foranledning af bankerne i hovedstaden var besluttet i løbet af natten at lukke Københavns børs, og at lignende beslutninger var truffet i andre land, deriblandt Sverige og Norge.

I Danmark havde en agrarisk bevægelse i måneder søgt at vinde ørenlyd for krav om den danske krones nedskæring. Men indtil der 20. september

1. Johs. Christensen (1888-1942), journalist ved Fyns Socialdemokrat, 1933-42 redaktør af samme.

havde intet politisk parti støttet kravet. Nu blev det agrariske krav om kronenedskæring ganske selvfølgelig forstærket, men ikke nok hermed, bladet Politiken trådte meget hurtigt op ved siden af de yderst aggressive landmænd og foreholdt nationen, at dens lykke ligefrem var et med kronenedskæringen. Man forlangte således nu fra forskelligt hold, at kronen skulle følge sterling. Dette krav var simpelthen tåbeligt; thi ingen vidste det allermindste om, hvilke bevægelser det engelske pund kunne komme til at gøre. Ledelsen i den danske Nationalbank vaklede straks, og det skulle snart vise sig, at bankens fire direktører var meget uenige. De enedes dog om, at der ingen valutannotering skulle finde sted mandag den 21. september. Motiveringen var, at normal handel ikke havde kunnet finde sted endnu.

Jeg havde i løbet af mandagen en forhandling med Nationalbanken om den opståede situation. I forhandlingen, hvori også finansministeren efter min anmodning deltog, deltog professor Axel Nielsen og redaktør Thalbitzer, der begge er medlemmer af bankens repræsentantskab. Man drøftede navnlig Nationalbankens mulighed for at kunne holde den danske krone i paritet. Banken var yderst slet forberedt på den indtrådte situation. Den havde ingen dollarkredit, og dens ledelse var særdeles bekymret for guldudtræk.

Fra Stockholm indløb der meddelelse om, at man dér havde suspenderet sterlingnoteringen; men et senere telegram lød på en notering af 17 kr. 28 øre pr. pund sterling.

Allerede mandag den 21. satte Stockholm sin diskonto op fra 4 til 5 %.

Situationen var endnu meget uklar, og for regeringen var der foreløbig ikke andet at gøre, end roligt at afvente den videre udvikling. Senere blev det bebrejdet regeringen, at den tøvede, uagtet bl.a. Venstres fører hr. Madsen-Mygdal i et interview i dagbladet Børsen den 22. september netop betonedede, at man skulle se tiden an i ro.

I en ledende artikel siger Børsen ligeledes, at man må se tiden an, netop fordi vi ikke ved tilstrækkeligt om Englands fremtidige valutapolitik. Det hedder i artiklen, der findes i Børsen den 22.9.31:

»Meget vil selvsagt afhænge af, hvorledes andre lande – og specielt da vore skandinaviske nabolande – vil stille sig; men *ene afgørende* kan dette moment dog ikke være. Dertil er vort lands økonomiske forhold for egenartede. Det behøver jo ikke nærmere påvisning, at der næppe udenfor det britiske imperium er noget land, hvis økonomiske ve og vel i

2. Carl Thalbitzer (1876-1970), cand. polit., redaktør af Finanstidende.

den grad er beroende af England, som tilfældet er for Danmarks vedkommende«.

Tirsdag den 22. september havde jeg atter forhandlinger med Nationalbankens ledelse. Denne var endnu mere nervøs end dagen før. Der var nemlig konstateret i løbet af dagen et betydeligt udtræk af bankens guldbeholdning. Efter gældende lov kunne man kun få sedlerne vekslede med guld i barrer; men da banken kun havde meget få barrer og åbenbart slet ikke var forberedt på den indtrådte situation, måtte banken allerede om tirsdagen udlevere udmøntet guld. Under diskussionen i Nationalbanken havde hver af de fire direktører hver sit standpunkt overfor den fremtidige nationalbankpolitik. Hr. Lindberg³ ville ubetinget lade den danske krone følge sterlingkursen. Baron Rosenkrantz⁴ ville måske det samme; men han ville dog se tiden noget an. Hr. Stephensen⁵ mente, at vi skulle lempe os igennem krisen og give lidt efter i retning af at tilfredsstille landbrugets krav om at lade kronen følge sterlingen. Hr. Schrøder⁶ træk på skuldrene af alle standpunkter udfra den betragtning, at ingen vidste, hvilken udvikling vi var inde i i løbet af få dage.

De fire herrer var imidlertid blevet enige om at forfatte en skrivelse til regeringen og i denne skrivelse gøre rede for, hvilke ulemper der var forbundne for land og folk ved at holde kronen ved guldet, og hvilke der var med det modsatte. Desuden ville man i skrivelsen anmode om at få udstedt en lov, om at banken ikke var pligtig at veksle sedler med guld, samt at der måtte blive udstedt en kgl. resolution i henhold til loven af 1902 § 7, hvorved seddeldækningsreglerne lempedes.

Jeg foreholdt dem, at jeg havde mødt fire forskellige standpunkter overfor valutaspørgsmålet, og at en henvendelse til regeringen om at suspendere guldindløseligheden, selv med visse lempelser, var ensbetydende med at have forladt kronens guldparitet. De søgte at hævde, at det ikke var deres hensigt at forlade guldpariteten, men alene at værne guldet mod spekulation. Jeg frarådede afsendelsen af den nævnte skrivelse, men antydede, at regeringen nok kunne tænke sig at (sætningen er ikke fuldført).

3. Jak. Kr. Lindberg (1873-1932), direktør i Nationalbanken 1924.

4. Hans lensbaron Rosenkrantz (1870-1936), landbrugskyndig, direktør i Nationalbanken 1923.

5. Westy Stephensen (1868-1950), direktør i Nationalbanken 1913.

6. F. C. G. Schrøder (1866-1936), direktør i Nationalbanken 1925.

V

Regeringsomdannelsen 1935

De følgende sider giver et bidrag til en regeringsomdannelse, en transaktion, det formentlig er umuligt at gennemføre uden at skabe bitterhed, åben eller undertrykt. Optegnelserne er dog først og fremmest et menneskeligt vidnesbyrd, der viser Hauges uskrømtede skuffelse, men de lader os også se, hvorledes Stauning kunne skære igennem, når han fandt det påkrævet. Hans behandling af værkfællen fra Socialdemokratiets urtid, Borgbjerg, var streng, og Borgbjergs reaktion på en gang hjertegribende og forstemmende. Man noterer sig også Staunings uvilje mod P. Munch, som han gerne allerede da havde erstattet med Erik Scavenius. Det peger frem mod Staunings handlemåde forud for omdannelsen af regeringen 8. juli 1940, hvor han netop fik Scavenius som udenrigsminister, men ved behørig tilrettelæggelse på andres foranledning.

Valget til folketinget den 22. oktober 1935 og det deraf følgende minister-skifte.

Lige siden det andet ministerium Stauning dannedes i 1929 spiste Bording og jeg frokost sammen, først med L. Rasmussen, senere med H. P. Hansen, da han blev minister. Frokosten bestod hver dag i det samme: En pakke mad medbragt, samt 1 kop kaffe og 2 øl til 3 mand. Frokosten varede i reglen en time og holdtes skiftevis i de tre ministerkontorer. Ved frokosten drøftede vi naturligvis mangt og meget; men spandt aldrig intriger. Og dog endte disse frokoster på en måde, så det tilsyneladende gode forhold for bestandig blev brudt. Sommeren 1935 var i politisk henseende en meget urolig tid. Landbrugskrisen vedvarede og gjorde både Venstre og de konservative ganske umedgørlige. De stillede hver for sig krav om gennemførelse af kriseforanstaltninger, der var ganske uantagelige. Det var tydeligt nok deres hensigt at sabotere alt, så regeringen ikke havde udsigt til at få noget af betydning gennemført i den kommende rigsdags-samling. Et forsøg på at opnå tilsagn om en hurtig gennemførelse af valutiloven blev ganske afvist. Under disse omstændigheder stod det mig klart, at det ville være urigtigt at gå rigsdagssamlingen i møde uden at udskrive valg til folketinget. Jeg havde forresten på et tidligere tidspunkt været stemt for at udskrive folketingsvalg; også andre af de socialdemokratiske ministre var stemte for valg; men udenrigsminister Munch gik, hver gang valg var på tale, absolut imod.

Da vi nåede ind i august måned, og det blev en kendsgerning, at Landbrugernes Sammenslutning, der førtes af nogle yderst pågående godsejere og proprietærer, tilstræbte valutakaos, og da navnlig Venstre faktisk støttede L.S. i deres valutakrav, stod det mig klart, at valg nu måtte udskrives snarest ske kunne.

En dag ved frokosten drøftede vi sagen, og det blev besluttet, at jeg skulle på alle tre ministres vegne gå op til statsministeren og tilkendegive for ham, at vi nu anså et valg for nødvendigt. Statsministeren modtog meddelelsen med forståelse, og i den derpå følgende tid blev alle valgforberedelser truffet.

Udenrigsministeren var da i Geneve og var fortsat mod valg; men nu var beslutningen taget.

Jeg gik straks, efter at valget var udskrevet, ud i landet for at holde møder og følgende møder blev planlagt: Næstved, Hillerød, Nykøbing S, Odense, Otterup, Bogense, Løgstør, Grenå, Odder, Si keborg, Give, Odense, Nyborg og Pårup, samt Odense igen. Alle møder på nær mødet i Pårup var godt besøgte, og god stemning kunne jeg spore på alle møder. Om valgresultatet herskede der også overalt de bedste forventninger. Personlig ventede jeg, at ministeriets flertal i folketinget kunne bevares; men jeg havde allerede nogen tid før valget besluttet, at jeg ville gå ud af ministeriet efter valget. Og derom havde jeg talt med departementschef Jespersen¹. Også overfor Bording havde jeg antydnet det. Valget blev imidlertid en overvældende sejr. Og sejren var navnlig overvældende i Odense. Mit stemmetal øgedes med over 2100 stemmer, og mit stemmetal i første kreds gik nu op til ca. 11½ tusinde, medens de konservative stemmetal formindskedes i begge Odense-kredsene. Efter at dette resultat var nået, blev jeg noget betænkelig ved at gå ud af ministeriet, idet min udtræden let ville blive udlagt som en flugt fra ansvaret. Det skulle imidlertid snart vise sig, at det overhovedet ikke fik nogensomhelst betydning, hvad jeg mente.

Allerede før valget blev udskrevet, havde hr. H. P. Hansen givet udtryk for den mening, at alle de ældre ministre, deriblandt ham selv skulle gå af. Og han lagde ikke skjul på, at dette havde han sagt til statsministeren. Jeg tog ikke videre notits heraf, idet jeg var ganske på det rene med, at han ikke selv tænkte på at opgive sin ministerstilling. Senere erfarede jeg, at denne min betragtning var rigtig. Hr. Hansen havde kun haft tanke for at

1. Hakon Jespersen (1851-1960), kst. departementschef i handelsministeriet, udnævnt 1937.

få nogle af sine kolleger lempet ud, og hr. Bording havde efterhånden fået den opfattelse, at han burde hjælpe til her. Justitsminister Zahle var nu nær de 70, det var derfor rimeligt, at han blev erstattet med en yngre mand. Borgbjerg nærmede sig også de 70. Men han var ganske vist i fuld vigør i modsætning til Zahle. Dahl var 66 og jeg 65, dertil kom, at Friis-Skotte, der er 61, var blevet så upopulær blandt sine underordnede tjenestemænd i etaterne, at han faktisk på et tidligere tidspunkt havde været på det rene med, at hans stilling var rokket noget. Partifællen Charles Petersen² havde kort før valget i Jernbanefolkenes blad rettet et stærkt personligt angreb på Friis-Skottes administration.

Da nu valget var overstået, blev det på et møde af de socialdemokratiske ministre bestemt, at alle ministre skulle stille deres mandater til rådighed. Det var H. P. Hansen, der stillede forslaget, og ingen undtagen Borgbjerg talte imod en rekonstruktion af ministeriet. Borgbjerg bad ligefrem om, at han måtte fortsætte i det mindste, indtil han blev 70 år. Der blev ikke ved denne lejlighed vekslet mange bemærkninger om sagen. Kun Steincke henvendte sig mere direkte til Borgbjerg og sagde, at han burde gå. Det var nemlig Steinckes hensigt at flytte fra socialministeriet til justitsministeriet. Og denne flytning kunne jo ikke ret vel foregå blot ved hr. Zahles afgang. Men også statsministeren gav tilkende, at han ønskede en større rekonstruktion.

Også de radikale stillede deres pladser til rådighed. Men alle vidste, at den i virkeligheden meget svækkede udenrigsminister ville fortsætte, skønt han var 65 år. Man vidste tillige, at statsministeren helst ville have ham af vejen. Men dette lod sig nu ikke gøre, eftersom også det radikale parti ville have ham til at fortsætte. Der var forøvrigt også meget, der talte til gunst for Munchs forbliven i ministeriet. Han var ubestridt de radikales første mand, og han havde gode forbindelser i udlandet.

Hvad der nu skete i dagene indtil den 29. oktober, havde jeg ikke nogen klar forestilling om. Min familie tilskyndede mig stærkt at gå ud af ministeriet for at kunne leve nogenlunde i fred. Og jeg var som alt nævnt også efterhånden selv indstillet på, at det var rigtigst at gå nu. Men på den anden side blev jeg ganske på det rene med, at det ikke ville blive vel modtaget blandt mine venner i Odense. Og det var jo også urimeligt, at jeg forlod handelsministeriet nu umiddelbart efter, at hele den valutapolitik, som jeg i fire år havde været leder af, havde sejret så overvældende ved valget. Det var faktisk denne valutapolitik, der var valgets kerne.

2. Charles Petersen (1877-1971), formand for Dansk Jernbaneforbund 1914-38, ML 1928-47, formand 1940-47.

Jeg havde derfor indstillet mig på, at jeg ikke uden videre skulle blive ligefrem opfordret til at gå. Men den 29. oktober kl. 4.30 júst som jeg sad og læste Aftenberlingseren, kom statsministeren ind ad døren iført overfrakke.

Han satte sig ned og siger: Nå, hvad har du så tænkt dig med hensyn til ministeriet? Jeg svarede: Mener du ministeriet som helhed eller handelsministeriet. Jeg mener kun handelsministeriet, svarede han. Ja, det skal jeg ærligt og redeligt sige dig, blev mit svar. »Jeg har for længe siden haft tanker om at gå af; men efter det overvældende valgresultat, synes jeg, det er betænkeligt for mig, da det netop er på min politik i valutalovspørgsmålet, regeringen har sejret«. Hr. Stauning gjorde derefter den bemærkning, at jeg jo ikke behøvede at gå ud af folketinget. Bemærkningen forbløffede mig unægtelig; men jeg svarede ikke på den, udover at sige, at jeg ikke agtede at flytte min arbejdsplads.

Da jeg nu var ganske klar på, hvorledes kortene var blandede, spurgte jeg, om det var hans agt at lade hele ministeriet skifte. Nej, svarede han kun dig og Dahl samt Borgbjerg og muligvis Friis-Skotte, som før havde fremsat ønske om at gå, desuden skulle naturligvis Zahle gå af. Derimod turde han, sagde han, ikke binde an med at udskifte Munch, thi de radikale holdt vagt om ham. »Nå ja«, sagde jeg. »Men hvem skal så være arvtagere? Statsministeren nævnte Buhl³ som handelsminister, Kjærbo⁴ som socialminister og Fisker⁵ som kirkeminister. Endelig nævnedes han landstingsmand Ludvig Christensen⁶, om hvem han havde den forestilling, at han endnu ikke var fyldt 50. Jeg så efter i Den blå Bog og læste, da statsministeren var gået, at han nærmede sig de tre snese.

Andet eller mere end her fremført blev ikke sagt udover, at statsministeren nævnte, at han tænkte sig den radikale Jørgen Jørgensen⁷ som undervisningsminister. Da statsministeren var gået, fyldtes jeg med en sådan væmmelse ved min egen tilværelse som politiker, at jeg sagde til mig selv, at hvad der end sker nu, så går jeg ud af ministeriet. Jeg havde nemlig ikke kunnet tænke mig, at jeg kunne blive således behandlet efter

3. Vilhelm Buhl (1881-1954), finansminister 1937-42, statsminister 1942 og 45, minister u.p. 1947-50.

4. Johs. Kjærbo (1885-1973), handelsminister 1935-40, arbejdsminister 1940-45 og 1949-50, till. socialminister 1940-42, boligminister 1947-50 og 1953-57 tillige indenrigsminister 1953-55 og grønlandsminister 1955-57.

5. N. Fisker (1886-1939) trafikminister 1935-39.

6. Ludvig Christensen (1878-1956) socialminister 1935-40.

7. Jørgen Jørgensen (1888-1963), undervisningsminister 1935-42 og 1957-61, indenrigsminister 1942-45.

9 års ministergerning, efter at jeg i 6½ år havde været handelsminister og mere end nogen anden minister båret ministeriets politik oppe og bragt denne politik til sejr.

Uden nogen art af forhandling, uden nogen art prøvelse af, hvad jeg selv kunne mene, får jeg kort og godt den besked, at jeg må gå, og at min efterfølger allerede er udpeget. Jeg mindes i denne forbindelse episoden, da repræsentanten for det tyske udenrigsministerium i sin tid iført ridestøvler og med ridepisk i hånden gik op i det danske gesandtskab i Berlin og meddelte gesandten, at Tyskland havde slettet Wienerfredens § 5.

Om hr. H. P. Hansens afgang var der naturligvis ikke tale. Han havde kun spillet sin rolle for at få kollegerne lempet ud på den bekvemteste måde. Det gik alligevel ikke så let, som man måske havde ventet. Næste morgen d. 30. var der sædvanlig modtagelsesdag. Jeg fik dog tid til at sende statsministeren et kort brev, hvori jeg skrev, at jeg for at forebygge enhver misforståelse efter gårsdagens samtale ville meddele, at jeg betragter min udtræden af ministeriet som værende definitivt besluttet. Og umiddelbart efter ringede jeg Fyns Socialdemokrat op for at meddele, at jeg havde anmodet statsministeren om at måtte udtræde af ministeriet.

Da Bording hidtil havde været min nærmeste fortrolige, ringede jeg ham op og bad ham komme ind til mig. Han anede sikkert noget om, hvad jeg ville sige ham; thi han kom omgående. Jeg fortalte ham det passerede og tilføjede, at jeg nu ikke mere troede på menneskene. »Jeg tror heller ikke mere på dig«, sagde jeg; »thi du har været med i den spillede intrigue«. Og føjede jeg til: »Du havde ikke nødig at være med overfor mig; thi du vidste, at jeg personlig længe har tænkt på at træde ud af ministeriet«. Han undskyldte sig selvfølgelig og forsikrede mig, at han ikke havde ønsket andet end det bedste for mig. Bording ville absolut forhindre mig i at sende meddelelsen om min beslutning til Fyns Socialdemokrat. Hans tanke har formentlig været, at jeg muligvis kunne bevæges til at forblive i ministeriet, dersom et eller andet skulle ske; men da enhver tanke derom, efter det der var passeret, var udelukket, gav jeg Fyns Socialdemokrat meddelelsen. Senere på dagen ca. kl. 2 var der påny ministermøde; men der skete der intet af betydning.

Men torsdag den 29. kl. 1 blev der før ministermødet afholdt et møde hos H. P. Hansen igen af de socialdemokratiske ministre. Her oplyste statsministeren, at Borgbjerg fremdeles ikke ville gå af. På dette møde fandt der en yderst pinlig forhandling sted. Såvel statsministeren som H. P. Hansen og Dahl, den sidste med gråd i stemmen, bad Borgbjerg om at gå godvillig. De to ministre Friis-Skotte og Steincke gjorde det samme,

men i ligefrem fornærmelige vendinger. Hr. Friis-Skotte pointerede, at han (Friis-Skotte) gik skønt kun 61 år. Men (han) havde også endnu sin dømmekraft i orden, hvorimod dette ikke kunne have, når man nåede op mod de 70 – så blev man nemlig »ung« igen!!

Denne uforkammethed reagerede Borgbjerg dog ikke overfor. Han ligefrem tryglede om at få lov til at blive, til han fyldte 70. Hans motivering var, at han ville have sin skolereform gennemført. Motiveringen var naturligvis temmelig tynd; og der vistes heller ikke ringeste forståelse overfor den gamle partifælle. Mest pågående var Steincke, der åbenbart for alle kun havde sin egen person i tankerne. Det ene øjeblik ville han gå af som socialminister, fordi han ikke kunne magte opgaven som socialminister. Det andet øjeblik var det justitsministeriet, der trængte til en kraftig hånd.

Mødet endte med, at Borgbjerg skulle finde sig i at blive afløst, hvis det var nødvendigt. Men mødet kunne dog ikke slutte, før der var truet med statsministerens tilbagetræden og indkaldelse af rigsdagsgruppen til afgørelse af spørgsmålet Borgbjerg.

På foranledning af en bemærkning om, at det jo også kunne være rimeligt, at jeg havde ønske om at gennemføre valutiloven, sagde jeg blot dette, at min beslutning om at udtræde af ministeriet var definitiv og udenfor enhver diskussion. Da jeg gik ind til det egentlige ministermøde, spurgte Bording mig, om jeg havde sendt meddelelsen til Fyns Socialdemokrat. Jeg svarede ja; han sagde hertil, at jeg havde her handlet helt forkert. Det var åbenbart fremdeles hans tanke, at det sidste ord i spørgsmålet ikke endnu behøvede at være sagt. Hr. Bording havde åbenbart endnu ikke rigtig fattet, hvad der var sket. I ministeriet var man højlig overrasket over min beslutning. Min gode ven bud Olsen, der er en ivrig socialdemokrat, kom meget bevæget og sagde: »Det var ikke det, vi gik til valg for«.

Såvidt jeg nu nogenlunde objektivt kan bedømme det, der er passeret, og som fortsat står for mig som noget helt ufatteligt, er forholdet dette, at statsministeren helt har ladet sig lede af den udefra proklamerede rekonstruktion af ministeriet. Han pointerede, at rekonstruktionen var en nødvendighed også udadtil. Han havde, sagde han, talt med adskillige partifæller, der ventede, at yngre kræfter nu skulle træde til. Det er rimeligt nok, at adskillige gerne vil være ministre; men jeg føler mig overbevist om, at det ikke er vælgerne i almindelighed, der står bag ved kravet om det, der her skete, tværtimod.

Men én ting har i hvert fald jeg lært, og det er, at ordet kammerat og venskab er lidet værd overfor den menneskelige egoisme. Jeg for min part

føler ingensomhelst uvilje overfor tanken om at gå ud af ministeriet. I det øjeblik, dette skrives, er jeg tværtimod meget tilfreds med, at jeg kan blive fritaget for ansvaret; men jeg føler mig dybt krænkede over den måde, jeg simpelthen er blevet sat uden for på; thi netop i den hensynsløshed, der er vist mig, ligger der en sådan ringeagt for, hvad jeg har udrettet, at jeg aldrig vil kunne genoprette min tabte tro og tillid til menneskene.

I går og i dag har jeg ryddet op i mine skuffer og reoler, så mit kontor kan stå parat til den ny handelsminister.

Mange års hårdt arbejde er til ende. Socialdemokratiet sejrede ved vurderingen af dette arbejde, og jeg fik et spark.

Således endte min arbejdsdag. Den 1/11 35.

C. N. Hauge

I løbet af dagen i går og dagen i dag er der arbejdet på dannelsen af det ny ministerium. Det volder øjensynligt visse vanskeligheder at få de nye mænd placerede. Men det skulle vel alligevel ikke være uoverkommeligt at få de nye mænd placerede, så ministeriet kan blive arbejdsdygtig. Efter hvad jeg nu forstår, skal hr. Buhl have nægtet at indtræde i ministeriet. Dermed må det så være givet, at hr. Kjærbøl bliver handelsminister. Han er sikkert også den dygtigste til hvervet. 3.11.35

Der skal være afskedsmiddag hos statsministeren mandag den 4. aften kl. 7. Jeg havde sendt afbud både for mig selv og min hustru. Mathilde rejser nemlig til Varde til hendes moders 91 års fødselsdag. Og jeg har også tænkt på at rejse; men nu har jeg fået et brev fra statsministeren, hvori han anmoder mig om at komme for at få en hyggelig afsked.

Vi havde i lørdags et møde i udenrigsministeriet, hvortil var indbudt repræsentanter for alle erhverv. Der skulle forhandles om en delegations udsendelse til England for at forhandle om en ændring i baconleveringsbestemmelserne samt om smøreksperten. Om det sidste skal der forhandles med repræsentanter for New Zealand og Australien. Udenrigsministeren ledede mødet. Fiskeriet ville have en repræsentant med, hvorimod hverken handel eller industri ønskede sig repræsenteret. Motiveringen var dog højst forskellig, idet handelen mente, at det alene tilkom landbruget nu at forhandle, hvorimod industrien præciserede, at det var lidet tilfredsstillende for industrien, at denne først i sidste øjeblik fik besked om, at en delegation skulle sendes. Hr. Aug. Holm⁸ henstillede, at der blev nedsat

8. August Holm (1882-1941) direktør i A/S Otto Mønsted, formand for Nationalbankens repræsentantskab, medlem af Industrirådet m.v.

et permanent forhandlingsudvalg. Udenrigsministeren søgte som sædvanlig at glatte ud på modsætningen. Men galt er det selvfølgelig, at udenrigsministeren alene søger at tilfredsstille hr. Hauchs⁹ ønsker, der ene og alene er baseret på at love regeringen flest mulige knuder.

På vejen fra mødet søgte Bording at overtale mig til at rejse med til England som delegationens leder. Jeg afviste ham meget bestemt; men han holdt vedblivende på, at ingen anden end jeg kunne være leder. »Og jeg burde gøre regeringen den tjeneste«.

Tirsdag den 5.11.35

Jeg har nu pakket mine sager sammen og er rede til at forlade det ministerium, som jeg i 6½ år så at sige daglig har arbejdet i.

Jeg var i aften til hr. Staunings afskedsmiddag. Den var ret en proletarminister værdig. Mængde retter mad – megen vin – og en bunke sludder. Navnlig gjorde Friis-Skotte sig ved at gentage, at han gik ud af ministeriet i en alder, da han endnu havde sin dømmekraft. Han har altså formået at skønne, at han faktisk var kommet i et uløseligt modsætningsforhold til alle underordnede tjenestemænd indenfor trafikministeriet. Jeg fandt ingen anledning til at sige noget, Kl. 11.30 var jeg hjemme igen.

Der skete forøvrigt det besynderlige, at finansministeren tilbød mig pladsen som direktør for Kongeriget Danmarks Hypotekbank. Jeg sagde ham, at der ikke kunne blive tale om, at jeg ville modtage tilbudet. Jeg føjede til, fordi jeg vidste, at Hans Nielsen gerne ville have stillingen, at han kunne jo gøre ham til direktør.

Hr. Stauning har nu også henvendt sig til mig personlig for at formå mig til at gå med til London som den udsendte delegations leder. Jeg svarede ham, at jeg ikke havde ønske om at modtage det omhandlede hverv. Også udenrigsministeren må være kommet i tanker om, at det næppe går an at lade hr. Hauch assisteret af udenrigsministeriets embedsmænd være leder af forhandlingerne med England og Tyskland. Thi hr. Munch har nu vedholdende søgt at formå mig til at overtage hvervet.

Den ny handelsminister Kjærboel mødte efter aftale med mig i dag kl. 9 i handelsministeriet for at udveksle tanker med mig om forskellige ting. Jeg gav ham alle de oplysninger, som jeg formåede i en samtale at give ham om det, der ville komme for i løbet af kort tid. Han spurgte mig om årsagen til, at jeg forlod ministeriet. Jeg svarede ham, som sandt var, at

9. Henrik Hauch (1876-1957), ML, præsident for landbrugsrådet 1933-50, minister u.p. 1940, landbrugsminister 1950-51.

jeg før valget faktisk havde besluttet at trække mig tilbage, men vaklede noget efter valget af hensyn til den ubetingede tilslutning, mit arbejde havde fået. Det havde imidlertid været overflødigt for mig at spekulere over vælgernes dom, thi jeg havde simpelthen fået min afsked præsenteret. Hertil svarede Kjærbøl, at havde han anet dette, ville han ikke have indvilliget i at overtage hvervet. Han havde forøvrigt anmodet om at blive trafikminister; men dette var blevet ham nægtet. Kjærbøl sagde forøvrigt, at han slet ikke havde deltaget i overvejelserne om ministeriets dannelse; men Stauning havde sagt ham, at jeg selv ønskede at fratræde.

Efter at jeg havde spist frokost sammen med Kjærbøl, rejste jeg til Varde om aftenen. Nu var jeg endelig for første gang i mit liv en mand, der ikke mere havde hverken egentlig arbejde eller mål. Det hele forekom mig så underlig, eftersom jeg ikke endnu havde mærket til nogen svækkelse hverken legemlig eller åndelig.

Den 12.11.35

Vi kom hjem i aften efter otte dages fravær. Jeg fik at vide, at Hans Nielsen havde ringet og ville ringe igen i dag. Allerede kl. 9 var han i telefonen for at spørge mig, om jeg ønskede at være ordfører for valuta-lovforslaget; thi han ville nu, hvis han blev ordfører, gå ud af finansudvalget. Jeg svarede ham, at jeg ikke havde ønske i så henseende. Hans Nielsen spurgte desuden, om jeg skulle være hypotekbankdirektør. Jeg svarede absolut nej. Og dette nej oplivede ham øjensynligt meget, thi han takkede mig og føjede til, at han havde talt med finansministeren derom; men denne havde sagt, at han først ville tilbyde mig stillingen. – Man forstår ikke, hvad hensigten kan være, thi jeg betragter det som helt hen i det blå at tilbyde mig stillingen¹⁰.

Den 12.11.35

Rigsdagen åbnedes atter i dag. Efter at folketingets møde var sluttet, havde jeg en meget lang samtale med Borgbjerg. Af denne samtale fremgik det, at Borgbjerg ligesom jeg var ilde berørt af, hvad der var passeret ved ministeriets rekonstruktion. Han var på det rene med, at Bording og H. P. Hansen havde spillet en vis rolle med hensyn til at få rekonstruktionen fuldført; men han kunne ikke rigtig forstå motiverne. Og han var af den opfattelse, at rekonstruktionen måtte have været besluttet for lang tid siden. Stauning havde, sagde Borgbjerg, haft til hensigt at placere Borg-

10. Hans Nielsen fik hvervet som direktør og formand i bestyrelsen for Danmarks Hypotekbank, dengang en politisk retrætepost.

bjerg og Erik Scavenius som ministre uden portefølje. Og Stauning havde direkte henvendt sig til Borgbjerg om sagen. Denne var imidlertid stranded på modstand hos Munch, »der ikke ville have sin efterfølger udnævnt på nuværende tidspunkt«. Borgbjerg var tilbøjelig til i Staunings hele fremfærd at se et udslag af magtbegær og jalousi. Han ville selv have al æren og tålte ikke, at denne skulle deles med andre.

Borgbjerg bemærkede i denne forbindelse, at det måtte være med meget blandede følelser, at de nye ministre og de andre med havde læst Staunings overmodige proklamation om, at han allerede for år siden havde rekonstruktionen færdig. Nu vidste de, hvad der ventede dem ved passende lejlighed. Vår samtale endte med, at vi var enige i at sige, at vi måtte prise os lykkelige ved at være blevet frie mænd igen.

VI

Påskekrisen 1920

15.-17. maj 1937 fejredes Kong Christian 10.s regeringsjubilæum ved omfattende højtideligheder i København. Påskekrisebegivenhederne syntes glemt, men festlighederne gav Hauge anledning til at reflektere over, hvad der egentlig var sket i 1920 og baggrunden derfor. Notatet, der ikke er fuldført, er formentlig udarbejdet i 1937. I sine »Erindringer 1870-1924« (1937) kommer Hauge (s. 199 f.) på en mere fersk måde ind på samme emne.

Kong Christian den X 25 års regeringsjubilæum den 15. maj (1937) og følgende dage har formet sig noget anderledes, end man kunne have tænkt sig i foråret 1920, da ministeriet Zahle var blevet afskediget endog uden anvendelse af gråt papir. Det var uomtvisteligt, at Kong Christian i forårsdagene 1920 lod sig lede mere af en højtrøstet og uansvarlig opposition end af sine på lovlig vis virkende ministre, deriblandt hr. Thorvald Stauning. Det, der er passeret siden 1920, da de politiske begivenheder faktisk havde ført Danmark lige til grænsen mellem borgerkrig og borgerfred, har tilfulde vist, at Kongens personlige indgriben overfor ministeriet Zahles politik var et fejlgreb, som på ingen måde kunne retfærdiggøres derved, at åbenbar politisk utroskab såvel mod Socialdemokratiet som mod Det radikale Venstre, havde fundet sted.

De to politiske overløbere Marott¹ og Moesgaard-Kjeldsen² var ikke i stand til at skaffe oppositionen noget flertal i folketinget mod ministeriets udenrigspolitik, og da det netop var på det udenrigspolitiske område, at ministeriets politik var lagt for had og gjort til genstand for de angreb, der til sidst bevægede kongemagten til at optræde som aktiv politisk faktor, er det naturligt nu, da jubilæumsfestlighederne har kulmineret, at minde om, at der nu næppe findes nogen fornuftig mand i Danmark, som vil gå ind for den opfattelse, at Danmark kunne have været tjent med at få en sydligere grænse end den, der blev den umiddelbare følge af ministeriet Zahles udenrigspolitik.

Siden de bevægede forårsdage 1920 er der ved regeringsjubilæet gået sytten år. Det er ikke noget stort spand af tid; men dog stort nok til, at man har haft rig lejlighed til at danne sig en begrundet opfattelse af, hvad

1. Emil Marott (1856-1940), MF 1903-20, redaktør af Fyens Socialdemokrat 1896-1920.

2. C. Moesgaard-Kjeldsen (1869-1935), radikal MF 1913-20, godsejer.

det var, der passerede i krigsårene og i månederne umiddelbart efter krigens afslutning. Nu er det danske folk ikke længere desorienteret, således som det var i forårsdagene 1920. Da var det en udbredt opfattelse, at Versailles-freden var ensbetydende med afslutningen af rustningstiden og deraf følgende krigsfare. Nu havde Danmark ikke mere noget at frygte. Man skulle som følge deraf ikke vise nogen forsagthed, men kun forlange sin broderpart af retterne og navnlig ikke glemme, hvilken uret der i tidligere tid var øvet mod et værgeløst lands grænse og sprog. Dertil kom en mindst lige så naiv forestilling om, at krigens ulykker på det økonomiske område nødvendigvis måtte give Danmark en særlig chance efter krigen. Også her gjaldt det om at være dristig og ikke lade sig skræmme eller hæmme af noget som helst. Og da regeringen og de partier, der støttede den, styrede efter helt andre teorier, end de her anførte, måtte det selvsagt være en velfærdssag for Danmark, at der blev skiftet regering. Det var derfor også til en vis grad forståeligt, at Kongen blev revet med af oppositionens pågående agitation og faktisk så sig forpligtet til at støtte dens krav om en anden regering.

En anden faktor end oppositionen og kongemagten kom også i månederne umiddelbart efter krigen til at spille afgørende ind overfor begivenhedernes gang, nemlig dyrtiden. En overhåndtagende spekulation førte landets pengevæsen ind i en vild uorden, og dette havde en hastig voksende dyrtid til følge udover den dyrtid, som fulgte direkte af selve krigen. Dyrtiden forårsagede naturligvis megen uro i de faglige organisationer, og spontane arbejdsstandsninger lod sig ikke forhindre som protest mod de høje priser på livsvigtige varer og for at skaffe øgede lønninger for at holde nøden fra dørene. Oppositionen udnyttede den opståede uro og selve dyrtiden som angrebsvåben mod regeringen og fik ved sin provokatoriske virksomhed overfor arbejderne rig lejlighed til at stille sig i positur som landets frelsere overfor en regering, som man påstod ikke evnede at føre Danmark uskadt gennem vanskelighederne endsige formåede at indlede en ny storhedstid for nationen.

Man påstod, at regeringen ikke havde noget flertal i folket for sin politik, og da d'hr. Emil Marott og Moesgaard-Kjeldsen brød ud af regeringspartierne, tog man de to herrers overløberi som et uomtvisteligt vidnedsbyrd om, at regeringen kun var at betragte som en mindretalsregering, der ikke havde adkomst til at forblive ved styret. Det lader sig selvfølgelig ikke gøre nu at skaffe fuld klarhed over, hvorledes regeringen i foråret 1920 var stillet over for vælgerne før dens afgang. I den omstændighed, at oppositionspartierne fik flertal ved alle tre folketingsvalg i 1920, ligger der afgjort ikke noget bevis for, at ministeriet Zahle ikke

fungerede på fuldt ud parlamentarisk vis, indtil det blev afskediget af Kongen den (29.)marts 1920.

For det første fik folketinget overhovedet ikke lejlighed til at stemme for eller imod ministeriet. Og det er afgjort givet, at et mistillidsvotum til ministeriet ikke kunne blive vedtaget heller ikke opnå flertal af stemmer, fordi professor Birck³ nægtede at stemme sammen med oppositionen i dens outrerede Flensborgpolitik.

For det andet skabtes der ved ministeriets unormale afgang med deraf følgende ophidselse og trussel om generalstrejke en situation, der naturligvis i højeste grad vælgermæssig blev til gunst for oppositionspartierne. Alt dette var også forudset af oppositionens ledere og deres bagmænd. Generalstrejkens afværgelse kom dem nogenlunde alle tilpas. Hr. J. C. Christensen⁴ var til eksempel meget imod det forlig, der til sidst blev tilvejebragt mellem repræsentanter for regeringspartierne og Kongen natten til påskedagen 1920. Venstre modsatte sig til det sidste at gå med til det centrale i selve forliget, ja til det centrale i selve situationen, nemlig en ny valglov for folketinget. Venstres faktiske ordfører J. C. Christensen lod ikke nogen tvivl tilbage om sin stilling, idet han positivt erklærede, at efter hans opfattelse burde man i stedet for at stifte fred med oppositionen og arbejderne have taget stødet med det samme, hvilket i dette forhold ikke kunne betyde andet, end at han og Venstre anså det for rigtigst at slå arbejderne ned gennem generalstrejken.

Kun den, der har oplevet begivenhederne i 1920, kan gøre sig en autentisk forestilling om, hvor uhyre ophidselsen var i Venstre og Højre, dog mest i Venstre-kredse. Vælgermøderne forløb navnlig forud for aprilvalget i mangfoldige tilfælde som rene skandalemøder, ved hvilke regeringspartierne kandidater var genstand for angreb, som ellers er ukendt i vort land. Overalt på møderne både i april, juli og september var generalstrejken det centrale for oppositionen. Generalstrejkepartierne var et stående skældsord på *alle* møder og i avisartiklerne og referaterne.

Virkningerne udeblev jo heller ikke. Oppositionspartierne fik flertal ved alle tre folketingsvalg i 1920, og da de også havde et solidt flertal i landstinget, kunne de (sætningen er ikke fuldført).

3. L. V. Birck (1871-1933), konservativ MF 1903-10 og 1918-20, professor, dr. polit.

4. J. C. Christensen (1856-1930), kultusminister 1901-05, konseilspræsident 1905-08, forsvarsminister 1905-08 og 1909, minister u.p. 1916-18, kirkeminister 1920-22.

Et dagbogsnotat vedr. et møde i det udenrigspolitiske nævn 19. maj 1938 om folketingsmanden for det tyske mindretal, pastor Johs. Schmidts henvendelse til den svenske udenrigsminister er udeladt, da denne sag er udtømmende behandlet af Viggo Sjøqvist i »Danmarks udenrigspolitik 1933-40« (1966), s. 229-33, jf. Ministermødeprotokol 1933-40 (1984) s. 236.